

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště orální historie – soudobé dějiny

Bc. Lenka Hodačová-Balvínová

**„Mně bylo osmnáct let a vdávala jsem se
z čistý lásky.“ Vývoj svatebního obřadu
v komunistickém Československu.**

Diplomová práce

Praha 2011

Autor práce: **Bc. Lenka Hodačová-Balvínová**

Vedoucí práce: **Mgr. Hana Pelikánová**

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Bc. HODAČOVÁ-BALVÍNOVÁ, Lenka. „*Mně bylo osmnáct let a vdávala jsem se z čistý lásky.*“ *Vývoj svatebního obřadu v komunistickém Československu.*

Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Pracoviště orální historie – soudobé dějiny, 2011. 81,5 s. Vedoucí diplomové práce Mgr. Hana Pelikánová

Anotace

Cílem diplomové práce je studium vývoje a změn v průběhu svatebních zvyklostí v letech 1948 – 1989, tedy v době trvání komunistického Československa. Zpracováván byl jako orálněhistorický kvalitativní výzkum doplněný o obrazovou analýzu fotografií. Tento vývoj je sledován na základě rozhovorů s přímými účastníky a komparací těchto rozhovorů s dostupnými prameny a fotografiemi svateb z jednotlivých sledovaných období. Práce se blíže zaměřuje na vliv socialismu a jeho ekonomických a kulturních podmínek na vývoj svatebních zvyklostí a dále na odchylky od západního, či lépe nesocialistického modelu změn svatebních zvyků v Evropě v poválečném období 20. století. Výzkum je prováděn na regionální úrovni. Narátoři jsou vybráni s ohledem na příslušnost ke generaci, která vstupovala do manželství v průběhu komunistického režimu v Československu.

Annotation

The aim of this master's thesis is the study of the development and changes of the wedding customs in the years 1948 - 1989, i.e. during the period of communistic Czechoslovakia. These developments and changes were monitored by oral history quality research – by the direct interviews with participants in discussions and comparison with available sources and photographic documentation from the weddings in each period of time. The work is focused more detailed on the influence of the socialism and its economic and cultural conditions over the development of wedding practices and customs and then on deviations from the Western, or better to say non-communistic model of changes in wedding customs in Europe during the post-war period of the 20th Century. The research was pursued at the regional level. The

narrators were selected with regard to their responsibility for the appropriate generation and to the time they have married.

Klíčová slova

Svatby, socialismus, Československo, vývoj, orální historie, kvalitativní analýza, soukromé obřady

Keywords

Weddings, socialism, Czechoslovakia, development, oral history, qualitative analysis, private ceremonies

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně Univerzity Karlovy a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy v Praze a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 5. června 2011

Bc. Lenka Hodačová-Balvínová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce Mgr. Haně Pelikánové za pomoc, podporu a vedení při psaní této práce a také rodině za pochopení a podporu. Dále bych ráda poděkovala Dr. Heleně Beránkové z Moravského zemského muzea za cenné rady a připomínky, jež mi poskytla. Bez zmíněných lidí by tato práce nevznikla.

Obsah

OBSAH.....	3
1. METODOLOGIE	6
1.1 PŘEDSTAVENÍ PRAMENŮ	6
1.2 METODOLOGICKÉ POSTUPY.....	6
1.2.1. ROZHOVORY A JEJICH POŘIZOVÁNÍ	6
1.2.2. <i>Obsahová analýza fotografií.....</i>	<i>8</i>
2. DĚJINY SVATEBNÍCH ZVYKŮ, ANEB CO DODNES DĚLÁME, ANIŽ BYCHOM VĚDĚLI PROČ	9
2.1 ZVYKY SPOJENÉ S UZAVÍRÁNÍM MANŽELSTVÍ VE STARÉM ŘECKU A ŘÍMĚ	9
2.2. ŘÍMSKÉ SVATEBNÍ ZVYKY	11
2.3. KŘESŤANSKÝ KONSENSUS NA PŘELOMU LETOPOČTŮ	13
2.4. SVATEBNÍ ZVYKY U POHANŮ ANEB GERMÁNI OVLIVŇUJÍ KŘESŤANSKÝ SVĚT	14
2.5. STŘEDOVĚKÁ SVATBA A PROLÍNÁNÍ TRADIC V JEJÍM RÁMCI.....	14
2.5.1. <i>12. století a jeho tradice .....</i>	<i>16</i>
2.6. NOVOVĚK	17
3. SVATBA V PŘEDSTAVÁCH STÁTNÍ MOCI.....	20
3. 1. ZÁKLADNÍ TERMÍNY	20
3.2. STÁTNÍ PŘEDSTAVA O SVATBĚ V SOCIALISTICKÉ SPOLEČNOSTI.....	22
3.3 MEDIÁLNÍ OBRAZ SVATEBNÍCH PŘÍPRAV ZKOUMANÝ PROSTŘEDNICTVÍM ŽENSKÉHO ČASOPISU VLASTA	24
3.3.1 <i>Svatba a její příprava na stránkách časopisu Vlasta v padesátých letech 20. století.....</i>	<i>25</i>
3.3.2 <i>Svatba a její příprava na stránkách časopisu Vlasta v šedesátých letech 20. století .....</i>	<i>27</i>
3.3.3 <i>Svatba a její příprava na stránkách časopisu Vlasta v sedmdesátých letech 20. století ..</i>	<i>29</i>
3.3.4 <i>Mediální obraz svatebních příprav v časopise Vlasta v letech 1948 až 1989 .....</i>	<i>31</i>
4. DEMOGRAFICKÉ ÚDAJE TÝKAJÍCÍ SE SVATBY A SNOUBENCŮ V RÁMCI KOMUNISTICKÉHO ČESKOSLOVENSKA	32
4.1. VĚK SNOUBENCŮ V LETECH 1948 – 1989 A JEHO VÝVOJ	32
4.1.2. <i>Vývoj sňatečnosti v 70. a 80. letech v Československu.....</i>	<i>33</i>
4.1.3. <i>Počet sňatků v populaci v 70. a 80. letech a možné důvody tohoto vývoje.....</i>	<i>34</i>
4.2 JAKÉ FAKTORY OVLIVŇUJÍ DÉLKU VZTAHU PŘED SVATBOU?.....	35

4.3 TANEČNÍ POŘÁDKY VS. PIONÝR, ANEB KDE SE MOHLI MLADÍ LIDÉ POTKÁVAT A SEZNAMOVAT	36
5. „VÝSTAVA MASA JE PUTOVNÍ“ ANEB DOPAD FUNGOVÁNÍ ŠEDÉ EKONOMIKY NA SVATEBNÍ PŘÍPRAVY V ČESKOSLOVENSKU.....	38
6. SVATEBNÍ VESELÍ U JÍDLA ANEB SVATEBNÍ HOSTINA V PRŮBĚHU DVOU STALETÍ	46
7. SVATEBNÍ FOTOGRAFIE A ŠATY, JEJICH VÝVOJ A ESTETICKÉ ZOBRAZENÍ.....	52
7.1. SVATEBNÍ FOTOGRAFIE	52
7.2. VÝVOJ MÓDY V SOCIALISTICKÉM ČESKOSLOVENSKU S OHLEDEM NA TVORBU SVATEBNÍCH ŠATŮ	54
7.3. VÝVOJ MÓDY SVATEBNÍCH ŠATŮ ANALYZOVANÝ NA DOBOVÝCH FOTOGRAFIÍCH .	56
ZÁVĚR.....	60
POUŽITÁ LITERATURA.....	64
SEZNAM PŘÍLOH.....	68
PŘÍLOHY	70

Úvod

Tématem této diplomové práce nesoucí název „*Bylo mi osmnáct let a vdávala jsem se z čistý lásky.*“ *Vývoj svatebního obřadu v komunistickém Československu*, je sledování zvyků, rituálů a příprav spojených se svatbou v československé socialistické společnosti v letech 1948 až 1989.

Období čtyřiceti let komunistické nadvlády v moderních dějinách Československa jsem si vybrala proto, že nepoznamenalo dění v této zemi jen politicky, ekonomicky či kulturně, ale promítlo se též do významných událostí soukromého života jeho obyvatel. Komunistický režim se snažil ovlivnit celý život jedince ve všech jeho aspektech. Pomocí budovatelského entuziasmu poválečné doby se nově nastolený politický režim snažil vytvořit novou socialistickou společnost. Jednalo se o události politické, ale i o události, které na první pohled nemají s politikou nic společného, například o stravování, styl oblékání či o svatbu a zvyky a rituály s ní spojené. Právě proměnou svatby pod tlakem dobových poměrů a věcí se svatebním obřadem souvisejících se budeme zabývat.

Na svatební obřad je možné nahlížet z mnoha různých úhlů, ať již optikou oficiálních statistik, antropologie či vizuální analýzy. Pro potřeby této práce jsem se zaměřila na hledisko orálněhistorické, které jsem pomocí triangulace ověřovala a doplňovala dostupnými literárními prameny. Zvolená metoda je blíže rozpracována v samostatné části zabývající se metodologií. Celý výzkum vychází z rozhovorů vedených s lidmi, kteří byli sezďáváni v průběhu čtyř desetiletí od roku 1948 do roku 1989. V rámci tohoto období bylo vymezeno pět kratších úseků, přičemž při určení časového ohraničení se vycházelo z nejdůležitějších politických zvrátů. Zvolené mezníky tak, jak jsou vysvětleny níže, jsem vybrala z důvodu změny politické situace, která po nich nastala. Předpokládám, že tyto politické změny mohou mít vliv na sledovaný fenomén: je to jedna z tezí prováděného výzkumu.

První období spadá do padesátých let, druhé zahrnuje léta šedesátá a končí rokem 1968. Následující období je vymezeno rokem 1977 a poslední dvě do sametové revoluce rozděluje rok 1985. Použité rozhovory byly vedeny s ohledem na to, aby výběr narátorů zahrnoval páry sezdané ve všech pěti periodách, přičemž se jednalo jak o muže a ženy jednotlivě, tak o celé páry. Dohromady bylo provedeno a zpracováno deset rozhovorů z celého sledovaného období.

Na tomto místě je důležité upozornit, že výzkum se zaměřuje jen na jednu společenskou vrstvu obyvatelstva. Jedná se výhradně o příslušníky vyšší střední třídy, za socialismu nazývané jako „pracující inteligence“, navíc žijící ve velkých (krajských) městech v Čechách. Na tuto společenskou vrstvu jsme se zaměřili z důvodu absence výzkumu svatebních obyčejů ve městech; v existujících výzkumech a v dostupné literatuře jsou zkoumány pouze venkovské oblasti. Souhlasím se závěry výzkumu antropologa Frolce, který říká, že svatební rituály ve městech nejsou jen rezidua venkovských svatebních zvyků, a proto si zaslouží pozornost.¹ Můžeme předpokládat, že v jiných vrstvách společnosti či na venkově by mohly být průběh a výsledky výzkumu jiné.

Kromě samotných rozhovorů je výzkum doplněn o analýzu svatebních fotografií získaných od narátorů a z archivu Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Fotografie byly použity i při rozhovorech s narátory a byly vizuálně analyzovány. Zkoumána byla jejich kompozice a oblečení zúčastněných. Obojí podle dostupné literatury velmi silně vypovídá o době, kdy fotografie vznikla, což je patrné i ze srovnání s odpovídajícími fotografiemi ze západních zemí ze stejné doby. Tomuto srovnání se bude věnovat sedmá kapitola, abychom lépe porozuměli tomu, jakým způsobem se vývoj módy v sovětském impériu odchýlil od vývoje módy západní Evropy.

Celý výzkum byl prováděn podle zásad triangulace, a to na základě studia dostupné odborné literatury vztahující se ke zkoumanému tématu tak, aby byla data získaná pomocí orálněhistorického výzkumu a vizuální analýzy fotografií zpětně ověřována.

Tato práce, tedy její náhled na příslušné politické období, byla zpracována na základě teorie Politického náboženství historiků Hanse Maiera a Emilio Gentila.² Zvolená teorie se snaží osvětlit vnitřní fungování totalitních systémů na základě podobnosti s náboženstvím. Tato teorie pracuje s předpokladem, že totalitní systémy 20. století se v jednání vůči svým občanům a také chápáním světa inspirovaly náboženstvím a nárokují si absolutní pravdu a výklad světa podle vlastních kategorií dobra a zla. Tento přístup ke světu prakticky znemožňuje fungování klasického náboženství v rámci totalitarismu, protože fungující církve v takovéto společnosti by

---

¹ FROLEC, Václav: *Svatební obřad: současný stav a proměny*. Brno, Blok 1983, str. 23.

² Se zmíněnou teorií se autorka seznámila při vlastním výzkumu souvisejícím se zpracováním bakalářské práce v roce 2009.

umožnila člověku únik z všeobjímající socialistické filosofie. Proto totalitní systémy církve potlačují a samy, ať už vědomě, či nevědomě, přebírají jejich úlohu.

Další teorií, podle které je výzkum zpracováván, je teorie Iva Možného o fungování rodiny v rámci socialistického hospodářství, která je zpracována a publikována v roce 1991 v knize *Proč tak snadno? Některé rodinné důvody sametové revoluce*. Tato teorie osvětluje mechanismy šedé ekonomiky a přizpůsobování rodinného fungování v rámci špatného ekonomického zabezpečování občanů ze strany socialistického státu. Ivo Možný zde „postuluje základní paradox čtyřicetileté vlády kolektivistické ideologie – navzdory oficiálnímu kolektivismu byla pozdně normalizační společnost společností extrémně individualizovanou a rodině založenou.“³

Na následujících řádcích nejprve probereme dějiny svatebních obřadů a zvyklostí od dob řeckých po dvacáté století. Bez znalosti faktů vyplývajících z této kapitoly by posbírané rozhovory podle mého názoru byly nesprávně interpretovány a zvyky by nebyly správně chápány. V další kapitole se budeme věnovat chápání svatby v československé socialistické společnosti na základě článků o přípravách svatby v časopise *Vlasta* a pokusíme se informace takto získané rozporovat s přípravami a svatbou tak, jak na ně vzpomínají narátoři. Tento materiál byl použit proto, že to byl jediný ženský časopis vycházející po celou dobu socialistického Československa a objevují se v něm články s doporučeními k přípravám na svatbu, které vzhledem k době procházely cenzurou. Další kapitoly jsou ovlivněny tématy, o kterých se zmiňují narátoři. Nejprve se tedy budeme zabývat představou státní moci o tom, jak má svatba v socialistické společnosti vypadat. Další kapitoly se budou věnovat gastronomii za socialismu a vlivem těchto stravovacích trendů na svatební hostinu, módními trendy v rámci Sovětského svazu a vlivem těchto trendů na vzhled svatebních šatů. Jednou z takto pojatých kapitol je již výše zmíněná vizuální analýza svatebních fotografií doplněná o dobové záběry svatebních šatů. V závěru budou shrnuty poznatky z výše uvedených kapitol tak, aby bylo patrné, co se na svatebním obřadu a jeho přípravách změnilo a co bylo naopak po celou dobu, tedy v letech 1948 – 1989, v socialistickém Československu neměnné.

---

³ MOŽNÝ, Ivo: *Proč tak snadno? Některé rodinné důvody sametové revoluce*. Praha, Slon 1991, str. 93.

1. Metodologie

1.1 Představení pramenů

Práce je postavena na metodologické triangulaci, jak ji chápe Denzin⁴. V práci se vychází ze studia pramenů o svatbě a ze studia výzkumů na toto téma. Ve výzkumné části na toto pramenné studium navazuje vizuální analýza dobových svatebních fotografií a orálněhistorický výzkum samotný.

1.2 Metodologické postupy

1.2.1. Rozhovory a jejich pořizování

Výzkumům předcházelo studium literatury a sekundárních zdrojů relevantních k tématu, aby bylo dostáno principům zakotvené teorie⁵ a autorka tak mohla obeznámena metodologickou teorií přistoupit k vlastní realizaci rozhovorů. Zakotvenou teorii autorka považuje za důležitou, protože „*cílem výzkumu, který vychází ze strategie zakotvené teorie, je návrh teorie pro fenomény v určité situaci, na niž je zaměřena pozornost výzkumníka. Vznikající teorie je zakotvená v datech, získaných během studie.*“⁶ Při oslovování narátorů bylo podstatné, v jakém období komunistického režimu se jejich svatba odehrávala. Kontakty na narátory byly získány pomocí metody nabalování sněhové koule.

Narátoři byli nejdříve kontaktováni e-mailem nebo telefonicky, byli seznámeni s tématem diplomové práce a dotázáni, zda by byli ochotni poskytnout rozhovor. Bylo vedeno deset rozhovorů s ženichy a nevěstami, kteří byli sezdáni v letech 1948 – 1989, a to podle metodických pravidel orální historie.⁷ Jako neadekvátnější technika sběru dat byla vyhodnocena technika narativního rozhovoru tak, jak jej chápe Hendl: „*východím bodem pro používání narativního rozhovoru je skepse vůči možnosti získat přístup ke zkušenosti jedince prostřednictvím schématu otázka-odpověď. Při narativním rozhovoru není subjekt konfrontován se standardizovanými otázkami, nýbrž je povzbuzován ke zcela volnému vyprávění.*“⁸ Na základě Hendlova postupu, který je popsán výše, byli narátoři necháni samostatně mluvit o svatbě a až poté, co dali najevo konec svého vyprávění, byli případně dotazováni na věci, o kterých se nezmínili. Vycházeli jsme

---

⁴ Citováno dle HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha, Portál 2005, str. 149.

⁵ Citováno dle HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace...*, str. 125.

⁶ HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace...*, str. 125.

⁷ VAŇEK, Miroslav: *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny 2007, str. 66.

⁸ HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace...*, str. 176.

z předpokladu, že i věci, které narátoři sami neřeknou, mají relevanci.⁹ Z důvodu absence autobiografické složky rozhovorů, které byly záměrně směřovány pouze k tématu výzkumu, jsou rozhovory ve výsledku polostrukturované s narativním úvodem. Před samotnými rozhovory byly připraveny tematické okruhy, podle kterých se při rozhovoru s narátory postupovalo, aby nebylo opomenuto žádné důležité téma. Konkrétně:

Kdy a kde se spolu snoubenci seznámili?

Jak dlouho trvala známost, než se začala plánovat svatba?

Jaký byl věk narátorů v té době?

Jak dlouho se svatba plánovala?

Kde a jak se shánělo vše potřebné?

Jak svatba probíhala?

Kde svatba probíhala?

Jak byla velká/malá?

Co se jedlo?

Kde se pořizovalo oblečení, květiny, prstýnky?

Jaký byl dojem z obřadu?

Tyto tematické okruhy byly vybrány na základě požadovaných informací k výzkumu. Zaměřili jsme se na změny ve svatebních zvyklostech a přípravách svatby jako takové, proto bylo důležité, aby o těchto zvyklostech a přípravách na svatbu narátoři mluvili.

Všechny rozhovory se uskutečnily v domácím prostředí narátorů, aby se cítili uvolněně a nebyli ve zbytečném stresu. Během rozhovorů nebyli narátoři rušeni přítomností dalších osob, protože by hrozila tendence rozhovor před blízkým člověkem stylizovat.

Většina rozhovorů trvala v průměru dvacet pět minut. Rozhovory byly zaznamenávány na diktafon. Po rozhovoru byly dojmy ze slyšeného poznamenávány do zápisu o rozhovoru.

Kvůli etickým zásadám a legislativním požadavkům byl od narátorů v závěru setkání vyžadován podpis informovaného souhlasu a souhlasu se zpracováním osobních a citlivých údajů dle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Audio nahrávky byly následně doslovně přepsány, aby byly použitelné pro pozdější analýzu.

---

⁹ VAŇĚK, Miroslav: *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny 2007, str. 66.

Pro účely této práce bylo stěžejní obsahově analyzovat sesbíraná data a porovnat je s informacemi získanými ze sekundárních pramenů a rovněž mezi sebou.

Pro celý výzkum bylo uskutečněno deset rozhovorů. Z nich bylo sedm pořizeno s ženami a tři s muži. Věk narátorů se pohybuje mezi 40 a 80 lety, protože taková skupina zahrnuje osoby sezdané ve sledovaném období. Všichni narátoři pocházejí z městského prostředí z vrstvy pracující inteligence, konkrétní povolání nehrálo pro výzkum svatebních zvyklostí zásadní roli.

1.2.2. Obsahová analýza fotografií

Jako další metodologický postup byla použita analýza dobových svatebních fotografií, kterými byla částečně ožívována paměť narátorů při vyprávění o svatbě. Využito bylo poznatku, podle kterého je fotografie stimulatorem k vyprávění různé kvality a různého charakteru.¹⁰ Následně bylo samostatně analyzováno vše, co fotografie mohla říct o době a způsobu oddávání. „*Fotografie má několik vrstev, které lze analyzovat: zobrazení, kontext, technickou stránku, akt fotografování.*“¹¹ Soustředili jsme se na zobrazení svatebčanů a technické provedení fotografií, na kompozici a v neposlední řadě na zobrazované oblečení. Důležitý je i kontext fotografie a módní vlny zobrazování svateb. Důvodem tohoto pojetí analýzy fotografie byla teorie vizuální analýzy svatebních fotografií doktorky Beránkové, která předpokládá, že i kompozice i způsob odívání se v průběhu 20. století mění obecně, nejen v socialistickém bloku či konkrétně v Československu, a tyto změny odrážejí sociálně-politické klima zkoumané společnosti. Sledování tohoto jevu je při analýze fotografií bráno jako nejdůležitější. Dohromady s rozhovory a studii o dobových zvycích tato analýza fotografií dokresluje obraz transformace svatebního obřadu.

---

¹⁰ BERÁNKOVÁ, Helena: Svatební fotografie a oral history. In *Scientiae sociales*. Brno, Etnografický ústav Moravského zemského muzea 2006, str. 9.

¹¹ Tamtéž, str. 9.

2. Dějiny svatebních zvyků, aneb co dodnes děláme, aniž bychom věděli proč

Svatba je obřad spojený se vstupem dvou lidí do manželského stavu. Je složena z rituálů, částečně předepsaných zákonem, a tradičních zvyklostí.

Svatba, celý její ceremoniál a všechny zvyky a nezbytné úkony s ní spojené byly vždy ovlivňovány sociokulturním prostředím, ve kterém se odehrávaly. S měnicími se podmínkami se svatba vždy vyvíjela a obohacovala novými prvky. Svatební zvyklosti prošly na území Evropy řadou změn. Díky etnické nejednotnosti Evropy a různým kulturním vlivům během její mnohasetleté historie se mění i průběh, důvod, způsob, jak institucionalizovat sňatek a mnoho dalších prvků svatby. Například podle Bologna je jen v židovsko-křesťanské tradici svatba božím ustavením proti smilstvu nabízenému Adamovi a Evě satanem.¹²

Různé přístupy a přetrvávající zvyky vážící se ke svatbě tak, jak jsou rozebrány níže, nás provází do současnosti. Mají svůj původ již v předkřesťanské Evropě, proto dějiny svatby a svatebních zvyků v této práci začínají tímto obdobím.

2.1 Zvyky spojené s uzavíráním manželství ve starém Řecku a Římě

Ve starověkém Řecku, první kultuře, která ovlivnila tradice svateb v Evropě na velmi dlouho, není svatba součástí žádného oficiálního ideologického státně legislativního rámce. „*Obřad se konal v domě a řídil ho domácí bůh, a dokonce i později, kdy začali převažovat bohové nebeští, se hlavní a podstatná část obřadu odehrává před domácím ohništěm.*“¹³ To je velmi důležité, protože svatba byla kvůli řeckým zvyklostem organizována a institucionalizována hlavou rodiny. Byl to tedy obřad spadající pod domácí náboženství, jehož vykonavatelem byl vždy pán domu. „*Domácí náboženství se šířilo pouze z muže na muže.*“¹⁴ Manželství bylo v právním systému starověkého Řecka uznáváno se všemi právními důsledky tohoto stavu, ale světské autority do jeho uzavírání nijak nevstupovaly, vše pro manželství podstatné se odehrávalo v rámci domácnosti.

Narozdíl od pozdější křesťanské Evropy, kdy do uzavírání manželství vstupuje církev se svými pravidly, byla svatba v řecké době obřadem domácího kultu odehrávajícího se u rodového ohniště, protože pouze rodině dovoľovalo náboženství

---

¹² BOLOGNE, Jean-Claude: *Svatby: dějiny svatebního obřadu na Západě*. Praha, Volvox Globator 1996, str. 10.

¹³ COULANGES, Fustel: *Antická obec*. Praha, Pastelka 1998, str. 43.

¹⁴ Tamtéž, str. 39.

starých Řeků vzývat stejné ohniště. Je to důvod, kvůli kterému u svatby nesměl být nikdo cizí.¹⁵

Domácí náboženství mělo svá přesná a jasně daná pravidla o průběhu. Nejdříve se nevěsta musela připravit v domě svého otce, následoval noční odchod do domu ženicha a obřad byl zakončen odevzdáním darů mezi manžely den po svatbě. Odevzdání darů po svatbě byl zvyk, který přetrval i později ve francké říši, a to až do 7. století.¹⁶ Manželé si před svatbou vyměňují dary dodnes, a dary také dostávají, vždy až po uzavření sňatku. Tři výše popsané kroky jsou pro úspěch svatby v řecké kultuře velmi důležité. V otcově domě byla obětí domácím božstvu nevěsta odpoutána od rodného ohniště, proto mohla být následně uvedena k ohništi budoucího muže a být přijata do jeho rodiny. Žena ve starém Řecku naležela vždy jen k jedné rodině a tím jen k jednomu ohništi. Svatba v řeckém domácím náboženství „*znamenal opustit otcovské ohniště, aby od té chvíle nevěsta vzývala ohniště svého manžela. Znamenalo to změnit náboženství, provozovat jiné rituály a pronášet jiné modlitby.*“¹⁷

V řeckém manželství byly velké věkové rozdíly mezi snoubenci – ženy byly rodiči provdávány koncem puberty, tedy podle Coulangese kolem patnáctého roku¹⁸, zatímco muži se ženili až kolem třicátého roku života.¹⁹ Podobný věkový rozdíl mezi manželi přetrvává až do 1. světové války.²⁰

V řecké společnosti byl sňatek takřka povinností každého muže, protože v době rodinného náboženství byl každý pokračovatel rodu zároveň knězem domácího kultu, který ctil předky a nesměl nechat rod vymřít.²¹ Jako v každé společnosti existovali i zde jedinci, kteří se odmítali ženit – čekalo je za to opovržení a vysoké daně, protože tím ohrozili svůj domácí kult.²² Lze tedy říci, že důvodem k sňatku ve starověké řecké společnosti bylo udržení rodinného kultu skrze dalšího mužského potomka. „*Syn, který bude zachovávat domácí náboženství, musel vzejít z náboženského sňatku.*“²³

Z této doby nám zůstaly zvyklosti, které dodržujeme dodnes, například důležitá role otce při svatebním obřadu či dary vyměňované mezi manželi.

---

¹⁵ COULANGES, Fustel: *Antická obec...*, str. 41.

¹⁶ BOLOGNE, Jean-Claude: *Svatby: dějiny svatebního obřadu na Západě...*, str. 23.

¹⁷ COULANGES, Fustel: *Antická obec...*, str. 42.

¹⁸ Tamtéž, str. 53.

¹⁹ Tamtéž, str. 53.

²⁰ LENDEROVÁ, Milena: *Z dějin české každodennosti*. Praha, Carolinum 2009, str. 147.

²¹ COULANGES, Fustel: *Antická obec...*, str. 50.

²² Tamtéž, str. 39.

²³ Tamtéž, str. 50.

2.2. Římské svatební zvyky

Na rozdíl od uzavírání svateb v řecké tradici v rámci rodinného náboženství byla v římské tradici svatba záležitostí veřejného náboženského kultu. Do průběhu svatby tedy již zasahuje státní moc tak, jak ji chápeme dnes. V římské legislativě existovala vlastně trojí možnost vstupu do manželství. Uzavřít sňatek bylo možné buď pomocí únosu, vzájemnou koupí nebo slavnostním aktem.²⁴ Pokud muž ženu unesl, sňatek nabýval platnosti po roce soužití, k rozluce však stačilo, byla-li žena tři noci po sobě mimo manželův dům.²⁵ V případě sňatku vzájemnou koupí se spíše jednalo o výměnu darů mezi rodinami. Tento způsob byl považován za plebejský a během dalšího vývoje římské civilizace zcela zanikl.²⁶ Plebejové byli římský měšťané, kteří neměli předky mezi starou rodovou šlechtou. Byli svobodnými římskými občany, ale dlouho neměli účast na samosprávě obce. Oproti tomu slavnostní svatba byla záležitostí patricijskou a zajišťovala „kariéerní“ postup v rámci státního náboženství.²⁷ Patricijové byli příslušníci staré římské rodové šlechty. Jen muž, který si opatřil ženu tímto způsobem, byl způsobilý k určitým náboženským funkcím a obřadům v rámci státního náboženství, protože podle daných pravidel zajistil legitimní pokračování svého rodu, což bylo v římské společnosti velmi důležité. Státní náboženství bylo obdobou domácího kultu bohů, fungovalo na stejných principech, jen neochraňovalo pouze jednu rodinu, ale celou obec a jejími správci byli právě patricijové.

Bez ohledu na to, který ze způsobů byl zvolen, předání nevěsty se vždy odehrávalo tzv. „s rukou“, což znamenalo, že veškerá moc nad vdávanou ženou přecházela z otce na manžela a dotyčná zůstávala celoživotně nezletilá.²⁸ To je velmi důležitý moment i ve středověku. Poté, co křesťanský svět objevil římské právo, byla žena shledávána po celý život nezletilou a právně nesoběstačnou. Svatba se tak pro mnoho žen té doby stala jedinou možností „plnohodnotného“ žití. *„Z původního odevzdání ženy z rukou otce nám dodnes zůstal zvyk, že nevěsta přechází do kostela zavěšena do svého nejbližšího příbuzného. Stejný původ má i výraz požádat o ruku.“*²⁹ Tady vidíme jeden ze zvyků, který se zachoval až do dnešních dnů, aniž je obecně znám jeho původní význam.

---

²⁴ KAŠNÝ, Jiří: *Manželství v západní tradici: soubor kanonických studií*. České Budějovice, Jihočeská univerzita 2006, str. 14.

²⁵ BOLOGNE, Jean-Claude: *Svatby: dějiny svatebního obřadu na Západě...*, str. 96.

²⁶ Tamtéž, str. 96.

²⁷ Tamtéž, str. 98.

²⁸ Tamtéž, str. 98.

²⁹ Tamtéž, str. 98.

Rovněž svatba v období římské říše byla složena ze tří na sebe navazujících kroků. Nejdříve bylo nutné zasnoubení, které známe do dnešních dnů; poté následoval samotný svatební obřad, kde byl kladen velký důraz na explicitní souhlas obou snoubenců. Jako poslední krok se svatební průvod, s voláním a písněmi, odebral doprovodit nevěstu do ženichova domu. Souhlas snoubenců jako nutná součást svatby se z římského prostředí dostal do křesťanského pojetí sňatku. Nahlas vyslovené „ano“ jako součást svatby převzaly také všechny civilní obřady pozdější doby. Těž veselé vyprovázení novomanželů na lože je známo ještě dlouho po pádu římské říše a v určité modifikované formě nechybí na večerní svatební zábavě dodnes. V římské tradici se kromě výše zmiňovaného souhlasu snoubenců trvalo postupem času i na písemných smlouvách mezi rodinami. Písemné smlouvy se dostaly do římského práva až ke konci 1. století n. l. Do té doby vyžadovala platná právní úmluva svatbu spojením pravých rukou, což bylo přejato katolickou církví; při náboženském sňatku v kostele se dodnes pravé ruce spojují.³⁰ Oddávající nebyl muž, ale „pronuba“, žena těšící se dobré pověsti, která představila snoubence. Po zmíněném spojení pravých rukou snoubenců následoval souhlasný projev obou novomanželů. Vše bylo zakončeno obětí bohu a slavnostní hostinou. Z římské svatby se do dnešních dnů dochovalo vkládání pravých rukou do sebe a souhlas snoubenců, mimo to se dodnes ve středoevropském prostoru praktikuje tzv. únos nevěsty a přenášení nevěsty přes práh, což jsou zvyky, které mají kořeny právě v době římské.³¹ S římskou svatbou jsou rovněž spojeny nezbytné rituální předměty, kterými jsou prsten, závoj a věnec. Vzhled prstenů i závoje prodělal do dnešních dnů velmi zajímavý vývoj, který si popíšeme níže.

Prsten se stal i pro naši kulturu synonymem svatby. Je to odvozeno od římského zásnubního prstenu, který byl v římské svatební kultuře velmi důležitý. Důležitost zásnubního prstenu trvá až do křesťanských reforem v druhé polovině 16. století, kdy se do popředí dostává prsten předávaný při svatebním obřadu a zasnoubení tak ztrácí v katolickém světě svůj oficiální význam. V protestantské verzi svatebního obřadu má zasnoubení naopak velký význam a nese v sobě i právně vymahatelné důsledky.³² Oba prsteny, tedy zásnubní i snubní, provázejí svatbu a její přípravy až k dnešním dnům.

Zajímavý je i vývoj módy, a to nejen šatů, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale právě i prstenů. Římské zásnubní prsteny byly velmi jednoduché kroužky. Zásnubní

---

³⁰ BOLOGNE, Jean-Claude: *Svatby: dějiny svatebního obřadu na Západě...*, str. 105.

³¹ COULANGES, Fustel: *Antická obec...*, str. 107.

³² BOLOGNE, Jean-Claude: *Svatby: dějiny svatebního obřadu na Západě...*, str. 105.

prsteny nejsou v moderní kultuře jednoduché, již od středověku byly velmi zdobné, měly ukazovat ekonomickou stabilitu nově vzniklé rodiny. Časem se zasnubní prsten darovává jen ženě, u mužů zvyk zasnubního prstenu zanikl. Prsten se nosí na prsteníčku, protože tento prst provází víra, že je spojen nervem přímo se srdcem. V Římě zasnubní prsten sloužil jako „průkaz totožnosti“.³³

Na tomto místě je patrné určité prolínání a vracení zvyků a trendů z dob dávno minulých do časů současných. Úloha a způsob užití zasnubního prstenu v římském slova smyslu se postupně ze zasnub vytrácí. Novomanželé si jednoduché kroužky ve stylu Římanů vyměňují až při svatebním obřadu. Zvyk tedy přetrval, ale posunul se do jiné části svatebních příprav.

2.3. *Křesťanský konsensus na přelomu letopočtů*

Křesťanství nepřichází na scénu dějin s žádným inovativním způsobem uzavírání manželství, nevyžaduje dokonce ani žádná vlastní, specifická pravidla a formality při uzavírání manželství.³⁴ Bylo to z důvodu očekávání brzkého příchodu Mesiáše. Lidé se měli snažit od pozemských věcí oprostít a pozemskou záležitostí byla i svatba. Dokonce nebylo ani žádoucí, aby kněz na svatbě nějakým způsobem participoval. Náboženským rituálem odehrávajícím se v rodinném prostředí přestává být svatba až kolem roku 800 n. l., kdy se církev, částečně i díky karolínské renesanci, začala ujímat organizace a vedení svatebních obřadů.

Do té doby křesťané uzavírali manželství podle místních zvyků a tradic. V případě, že do manželství vstupovali křesťané, byl obřad provázen modlitbami a požehnáním, ale svatba byla dlouhou dobu v působení jednotlivých domácností, tradic a zvyků, které se dodržovaly na tom kterém místě.³⁵ Díky takovému prolínání antických zvyků a tradic v evropském křesťanském prostoru mohly tyto zvyky dlouho a silně ovlivňovat průběh svatby. Nejsou to však jen antické zvyky, které raně středověká Evropa přijímá za své. Další tradicí, z níž vzešlo středověké právo, byla tradice germánská. Máme tu tedy řeckou a římskou tradici, která ovlivnila Evropu, a přidává se k ní chápání svatebního obřadu podle germánské tradice.

---

³³ BOLOGNE, Jean-Claude: *Svatby: dějiny svatebního obřadu na Západě...*, str. 111.

³⁴ KAŠNÝ, Jiří: *Manželství v západní tradici: soubor kanonických studií...*, str. 5.

³⁵ KAŠNÝ, Jiří: *Manželství v západní tradici: soubor kanonických studií...*, str. 15.

2.4. *Svatební zvyky u pohanů aneb Germáni ovlivňují křesťanský svět*

Narozdíl od řeckých a římských tradic, které kladly důraz na vyjádření souhlasu, v germánské tradici vznikalo manželství postupně. Tento proces začal v momentě, kdy muž požádal otce ženy o její ruku. Tento zvyk se v mnoha krajích dodržuje dodnes, přestože je to již fakticky spíše oznámení chystané svatby. Pokud byla žádost muže vyslyšena, následovaly veřejné zasnuby. Ty můžeme z dnešního pohledu charakterizovat jako smlouvu mezi oběma rodinami, kterou se k něčemu zavazují. Po tomto veřejném aktu následovalo odevzdání věna rodině ženy. Tady si lze všimnout rozdílu mezi středověkým chápáním ženy jako přítěže pro novou rodinu oproti germánskému chápání, kdy se věno vyplácelo rodině nevěsty jako odškodnění za to, že žena opustí rodinu. Následovalo předání ženy muži a uzavření manželství bylo doopravdy završeno až počátkem sexuálního soužití páru. I zde žena ráno dostává dar, tzv. Morgengabe, již výše zmíněný dar za panenství. Celý tento proces mohl trvat i několik let. Svatba nebyla právně platná po celou dobu procesu. Platnost svatby je potvrzena až sexuální soužitím, což je v případě komplikací se završením sňatku problém. Je zde velmi obtížné určit, kde už mají být následky komplikací brány a řešeny jako u manželů a kde nikoliv.

2.5. *Středověká svatba a prolínání tradic v jejím rámci*

Prolínání rozdílných tradic a kultur vyvolalo v Evropě raného středověku zásadní otázku, kdy vlastně začíná manželství: při zasnoubení, při odevzdání věna, v momentě, kdy muž a žena vysloví manželský slib, nebo až když spolu začnou skutečně žít? Zdánlivě nepodstatná otázka ovlivňovala možnost rozluky manželství. Každá tradice, která se na území Evropy ve středověku vyskytla a nějakým způsobem ovlivnila vnímání tohoto institutu, totiž k možnosti rozluky přistupovala jinak a jinak též vnímala, kdy ještě manželství rozlučitelné je, většinou z důvodu jeho nenaplnění, a kdy už to nelze. Je to velmi problematičtá otázka, protože pokud se manželství uzavíralo delší dobu, jako například ve výše zmíněné germánské tradici, pak bylo důležité určit, v kterém stádiu toho dlouhého procesu je možné od svatby se všemi jejími důsledky ustoupit a kdy už to možné není. O možnosti rozluky se v křesťanském světě začalo mluvit až kolem roku tisíc n. l.³⁶ Rozluka byla v tomto období možná pouze z důvodu cizoložství a ani poté ani jeden z rozvedených manželů nesměl znovu uzavřít manželství. Rozvod tedy kvůli nemožnosti znovu vstoupit do manželství nebyl

---

³⁶ KAŠNÝ, Jiří: *Manželství v západní tradici: soubor kanonických studií...*, str. 26.

příliš preferován, častěji se využívala možnost manželství prohlásit za neplatné. To se hojně využívalo zejména v rámci šlechtických rodů, kde anulace sňatku měla rozsáhlé důsledky v právní a majetkové rovině. Velký důraz na konzumaci manželství nám ukazuje, že křesťanské pojetí sňatku, přesto, že to tak na první pohled zcela nevypadá, klade poměrně velký důraz na sexualitu – v ráji ji církve popírá a na zemi ji právě sňatkem vykupuje z hříšné podstaty.³⁷ Podřízení sexuálního soužití manželů „vyšším principům“ je dle církve naprosto nutné, protože kde je sex, je možnost rozkoše a na tu navazuje hřích. V ostatních výše zmíněných tradicích se sexualita v rámci manželství takto nechápe, je důležitější zajistit pokračování rodu.

Je to tedy novum oproti starověku, kde bylo manželství morální povinností svobodného občana a sexuální soužití partnerů prostředkem k plození dětí, které zajišťovaly trvání rodu. Přes kontrolu sexuality znamenalo křesťanské pojetí sňatku velkou změnu ve společnosti, jelikož „*pojetí manželství jako svátosti, jež klade důraz na lásku mezi partnery po vzoru Kristovy lásky k jeho církvi, znamenalo, i když jen pomalu a postupně, humanizaci primitivního manželství.*“³⁸ Právě proto, vrátíme-li se ještě zpět, je manželství kolem roku tisíc n. l. považováno za nerozlučitelné. Je-li svatba a manželství považována za svátost, žehná ji skrze kněze Bůh.

První praktikované žehnání ale není doloženo z křesťanského kostela, ale naopak z ložnice, kde se žehnilo loži kvůli zajištění pokračování rodu. Byl to tak zakořeněný zvyk, že podle Bologne ještě v roce 1789 můžeme toto žehnání loži a novomanželům nalézt v Galii.³⁹ Proti tomuto zvyku se snažila zasáhnout církve, proto v té době vznikly tzv. Tobiášovy noci.⁴⁰ Můžeme říci, že to byl pokus o vykořenění žehnání lože. Toto žehnání podporovalo završení sňatku až sexuálním aktem, proto podstatou Tobiášových nocí byl zákaz sexuálního styku tři noci po svatebním požehnání v kostele. Podle Bologna toto doporučení zdrženlivosti po tři dny po sňatku zůstává u katolíků platné až do II. Vatikánského koncilu.⁴¹ Kolem 10. století n. l. se tedy ustavila církve jako správce manželství. V průběhu dalších staletí se pak církve snažila nalézt kompromis mezi všemi zvyky zděděnými z minulosti.

---

³⁷ BOLOGNE, Jean-Claude: *Svatby: dějiny svatebního obřadu na Západě...*, str. 114.

³⁸ Tamtéž, str. 13.

³⁹ Tamtéž, str. 95.

⁴⁰ Tamtéž, str. 96.

⁴¹ Tamtéž, str. 96.

2.5.1. 12. století a jeho tradice

Ani ve 12. století, tedy dlouho po pádu Římské říše, kněz nevedl svatební obřad, pouze potvrzoval sňatek uzavřený a domluvený v rámci rodin. Žehnání v kostele, kdy byli podle římské tradice nevěsta i ženich pod závojem, se vyskytovalo jen zřídka. Vše podstatné pro obřad, tedy spojení rukou, předání prstenu a svatební listiny nebo můžeme říci smlouvy, se odehrávalo mimo kostel a zůstávalo pod vedením otce nevěsty. Je zde patrný silný vliv řeckých zvyků spojených s domácím náboženstvím, zároveň je i z výše zmíněných faktů patrná silná kontrola naplnění svazku sexuálním stykem. Římská a germánská tradice se zde setkává a doplňuje. Teprve v průběhu 13. století přebírá kněz pravomoci a povinnosti nevěstina otce. Od té doby kněz předává nevěstu ženichovi, spojuje ruce a životy novomanželů a udílí jejich sňatku požehnání.

Sňatek se stal ryze církevní záležitostí až ve chvíli, kdy bylo manželství zahrnuto mezi svátosti, jak bylo řečeno výše. Od tohoto okamžiku se církev snaží o správu svateb a jejich zvyklostí. Církev začala trvat na zasnubách a oboustranném souhlasu snoubenců, což je obojí dědictví Říma; dodnes jsou tyto dva akty pro svatbu určující. Fakt, že církev v této době začala usilovat o správu svatby v duchu svých představ a pravidel, ovšem neznamena, že by starší zvyky a tradice spojené se svatbou zmizely. Církev s nimi při své správě musí počítat a dělat kompromisy. Je důležité vědět, že nositelem manželské svátosti není církev, ani kněz, ale sami manželé, právě proto musí projevit souhlas, aby svátost vznikla. Křesťanskou svátost manželskou tedy určuje římská tradice souhlasu. V katolické církvi zpočátku stačilo pro uzavření manželství vyslovení slibu a souhlasu obou snoubenců před knězem. Svatba a její uzavření bylo vázáno souhlasem před knězem v souladu s římskou tradicí. Přesto ale při snaze manželství zrušit hrála velkou úlohu germánská tradice, podle níž se přistupovalo ke zkoumání toho, zda manželství již bylo konzumováno. Na tento moment velmi upozorňuje Kašný, když říká, že přestože je k uzavření manželství dostačující slib, teprve soužití dovršené manželským životem je skutečně nerozlučitelné.⁴² Opět zde vidíme konsensus dvou výše zmíněných tradic. To je pravidlo dobře sledovatelné na snahách monarchů dokazovat nenaplněnost nepohodlného sňatku, aby mohl být anulován. Germánská tradice určuje platnost sňatku svým chápáním naplnění manželství až společným sexuálním soužitím.

Církev ale také trvala na římském pojetí svatebního obřadu určeného souhlasem snoubenců, aby omezila vliv široké rodiny na sňatek a osvobodila ženu z područí muže.

⁴² KAŠNÝ, Jiří: *Manželství v západní tradici: soubor kanonických studií...*, str. 17.

V důsledku toho se však množily tajné sňatky, proti kterým se na základě germánských tradic odvolávaly rodiny, které si nepřály ohrožení svého práva výběru partnera pro děti. Katolická církev proto tajné sňatky zakázala na Tridentském koncilu.⁴³ Byl to opět jeden z kroků, kterými byla římská svatební tradice, již církev přijala za svou, uváděna do souladu s tradicí řeckou a germánskou, kde větší váhu mělo mínění rodiny, než snoubenců samotných.

Na základě pravidel zavedených Tridentským koncilem⁴⁴ začíná církev svatby, jejich průběh a jejich legálnost skutečně kontrolovat. Stává se tak ale až v průběhu druhé poloviny 16. století, z čehož je patrné, jak dlouho byla podoba sňatku nejednoznačná. V rámci obrany proti tajným sňatkům se objevily i tzv. ohlášky, tedy povinnost snoubenců ohlašovat úmysl uzavření sňatku, aby kdokoliv mohl knězi oznámit případné překážky, které by tomu bránily.

„Ve středověku nebylo manželství chápáno jako soukromá záležitost manžela a manželky. Uzavřením manželství se totiž vytvářel osobní, majetkový a sociální vztah nejen mezi těmito dvěma lidmi, ale zároveň se vytvářel osobní, majetkový a sociální vztah mezi jejich rodinami, který stanovil instituční rámec pro narození legitimních potomků a pro budoucí předání majetku prostřednictvím dědictví.“⁴⁵

Tridentská forma oddávání, tedy právě ohlášky a svatba před dvěma svědky v kostele, byla při zavádění do praxe nesmírně komplikovaná, protože ne všude byla tato forma vyhlášena. Problém byl zejména v regionech, které byly částečně protestantské, či v nich nezanedbatelnou menšinu tvořilo jiné než katolické vyznání. Tato forma byla v rámci pražské arcidiecéze zavedena v roce 1605 vyhlášením jejích norem arcibiskupem Zbyňkem Berkou z Dubé. *„Zavedením právních formalit dal Tridentský koncil svatbám podobu, kterou v základních rysech respektuje kanonické i světské právo až do dnešních dnů, přestože všeobecně závaznou se Tridentská forma stala až roku 1907.“⁴⁶*

2.6. Novověk

„Začátkem moderní doby někdy kolem šestnáctého století se manželství a rodina dostaly do nového kulturního a společenského kontextu. V předcházejících staletích bylo

---

⁴³ **Tridentský koncil** byl 19. ekumenickým koncilem. Svolal jej papež Pavel III. roku 1545. Řešil hlavně otázku protestantství a katolické reformace.

⁴⁴ Tridentský koncil ustanovil, že platná forma uzavření manželství je jen skrze svobodný souhlas muže a ženy, před samotnou svatbou musely být alespoň troje po sobě jdoucí ohlášky a obřad se musel konat v kostele před farářem a dvěma svědky.

⁴⁵ KAŠNÝ, Jiří: *Manželství v západní tradici: soubor kanonických studií...*, str. 20.

⁴⁶ Tamtéž, str. 22.

*manželství tématem pro teology nebo ještě přesněji pro církevní právníky. Církevní autority měly jedinou a výhradní jurisdikci nad právními aspekty manželství a rodiny. Nyní se začali o manželství zajímat také humanisté, filosofové a s pokračujícím rozvojem společenských věd i další odborníci.*⁴⁷

V období raného novověku se tedy začínaly dít velké změny ve sledované problematice, pomalu nazrávala doba k jejich uskutečnění. V měnícím se sociálním a kulturním kontextu se začínala rozpadat tradiční feudální uspořádání společnosti a rodiny, obojí díky začínající industrializaci Evropy.

Přes tyto velké společenské změny se teprve na počátku 19. století začínala předpokládat možnost svatby na základě vzájemné náklonnosti. Objevuje se móda bílých šatů⁴⁸; do té doby, a na vesnici i nadále, je barevnost šatů určující pro prestiž. Kroj je samozřejmě samostatná kapitola týkající se zejména výzkumu svateb na vesnici, proto se jí nebudeme zabývat. Objevují se tedy svatby z lásky v bílých šatech, ale vášnivá láska je stále považována za špatnou a do manželství nepatřící. Tento názor v ortodoxních církevních kruzích mnoha náboženských vyznání přetrvává dodnes.

Díky tolerančnímu patentu, který začínal být platný v českých zemích v roce 1781, se v českém prostředí poprvé objevil občanský sňatek pro nábožensky smíšená manželství. Možnost uzavírání občanského sňatku tedy není v moderních dějinách nijak ojedinělá či zcela moderní myšlenka. Například římské právo bylo postaveno na tom, že svatba a manželství je záležitostí řešící se v rodině, tedy mimo státní či církevní dohled. V novověké Evropě se možnost civilní svatby bez církevních zásahů objevuje od 16. století, nejdříve v Holandsku a dále v zemích, kde byla nutnost upravit kvůli většímu počtu náboženských vyznání na jednom území možnost svateb mezi jedinci z různých církví. Jako povinná je tato forma uzavření manželství zavedena až v roce 1787 za Velké francouzské revoluce. *„Zákon z 20. září 1792 zavedl za Velké Francouzské revoluce systém, v němž žijeme dodnes: sňatky se uzavírají na obecním úřadě, v jehož správě se nachází matrika.*⁴⁹

Tento trend popsany Bolognem neminul ani Československo. V průběhu bouřlivého 20. století se legislativa upravující občanské sňatky měnila hned několikrát. Pro naši práci je důležitá změna z roku 1949, kdy vstoupil v Československé republice v platnost zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, který zavedl obligatorní civilní

⁴⁷ KAŠNÝ, Jiří: *Manželství v západní tradici: soubor kanonických studií...*, str. 27.

⁴⁸ Poprvé je na svatbu oblékla královna Viktorie ve Spojeném království, zvyk je to ovšem židovský.

⁴⁹ BOLOGNE, Jean-Claude: *Svatby: dějiny svatebního obřadu na Západě...*, str. 243.

sňatek před státním lidovým orgánem. Pokud byl souhlas vysloven jinak, tedy například v kostele, manželství bylo pokládáno za neplatné.

V této době, tedy po roce 1948, začneme zkoumat na základě literatury a rozhovorů vývoj svatebních tradic a zvyklostí v Československu v letech 1948 – 1989, tedy v době, kdy tyto tradice začínala modifikovat vládnoucí komunistická ideologie. Kromě změn v oblasti zvyků a tradic, které budou v následujících kapitolách mapovány a analyzovány, se v této době odehrávaly i výše popsané změny ve svatební legislativě.

3. Svatba v představách státní moci

Pro správné pochopení potřeby komunistické moci zasahovat do svatebního rituálu se budeme nejprve blíže zabývat teorií sakralizace politiky. Tato myšlenka není „nová“, o politických a občanských náboženstvích hovořil již v polovině 19. století francouzský historik a politolog Alexis de Tocqueville a identifikoval je jako nezbytná pro udržení soudržnosti politické komunity. Postupem času však došlo k jejich degeneraci a vrcholem politizace náboženství se stal nacismus a komunismus. Pro komunistickou ideologii tuto teorii nejvíce rozpracovali Emilio Gentile a Hans Maier. Na základě jejich děl je v této kapitole vysvětlen vliv teorie politického náboženství na svatební obřad v komunistickém Československu.

3. 1. Základní termíny

Pro bližší práci s teorií politického náboženství je nezbytné určit, vysvětlit a pochopit základní užívané termíny a jejich provázanost. Teorie politického náboženství pracuje s přesvědčením, že politika může být sakralizována. K sakralizaci dochází, *„když si politická dimenze nejprve vydobude institucionální samostatnost vůči tradičnímu náboženství a následně získá svůj vlastní posvátný ráz, až si nakonec osobuje právo definovat význam a základní cíl lidské existence týkající se jednotlivce i společnosti.“*⁵⁰

K sakralizaci politiky může docházet v zásadě dvojnásobným způsobem. Liší se od sebe emotivním nábojem vůči tradičnímu náboženství.⁵¹ V této práci pracujeme s přístupem totalitarismu 20. století, které k tradičnímu náboženství zaujímají velmi vyhraněný a negativní postoj. *„Politické náboženství je sakralizace politického systému založeného na výsadním a neodvolatelném právu na moc a na ideologickém monismu. Jednotlivec a společnost se musejí povinně a bezpodmínečně podříditi jeho zákonným nařízením. Politické náboženství je v důsledku toho netolerantní, diktátorské, radikální a chce pronikat do všech aspektů života jednotlivce a společnosti.“*⁵² Negativní postoj k tradičnímu náboženství zaujímá tento přístup proto, že chce sám mít dohled nad všemi aspekty lidského života. Samozřejmě celá tato terminologie a náboženská symbolika byly přívrženci totalitních stran zneužívány i pro jejich vlastní cíle – aby byly podporou

---

⁵⁰ GENTILE, Emilio: *Politická náboženství: mezi demokracií a totalitarismem*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, str. 10.

⁵¹ MAIER, Hans: *Politická náboženství: totalitární režimy a křesťanství*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 1999, str. 31.

⁵² GENTILE, Emilio: *Politická náboženství: mezi demokracií a totalitarismem...*, str. 12.

jejich nároku na pravdu a zároveň aby pomohly vyloučit náboženství jako poslední alternativu proti totalitarismu, která se nedala kontrolovat.⁵³ Tento přístup je nazýván náboženstvím proto, že „*politická náboženství mají schopnost napodobit tradiční náboženství, protože ať už vědomě nebo nevědomě odvozují od tradičních náboženství způsob, jakým vypracovávají a prezentují svoji soustavu přesvědčení a mýtů, definici svého dogmatu a etiky, strukturu své liturgie.*“⁵⁴

Druhý postoj, který můžeme dodnes nalézt například ve Spojených státech amerických, se nazývá občanské náboženství a pracuje s myšlenkou prolínání náboženství, jeho etických měřítek a boha do světského života občana v dané zemi či společnosti. Projevuje se například v politických projevech, kdy se politici odvolávají často na boha, aniž by konkretizovali, kterého mají na mysli.⁵⁵

Budeme-li se touto teorií zabývat mimo rámec vymezený zmíněnými autory, musíme se věnovat dílu dalšího vědce, zabývajícího se touto problematikou, totiž Erica Voegelina.⁵⁶ V jeho pojetí je totalitarismus 20. století chápán jako pokus o hledání občanské teologie a zahrnuje mezi toto hledání i směry jako například freudismus, které nemají s politikou *de facto* nic společného. Voegelin tvrdí, že se to děje kvůli absenci tradičního náboženství v životě obyčejných lidí. Na místo od osvícenství ustupujícího tradičního náboženství tedy podle Voegelina nastupují ucelené světonázory nabízející jasné chápání světa. Myšlenkou nových náboženství se na přelomu 19. a 20. století zabývalo mnohem více badatelů. Byla to doba nejistot, která dala vzniknout mnoha novým konceptům chápání světa.⁵⁷ I totalitní stát byl chápán např. Emilio Gentilem jako výtvar nejistoty lidových mas v období pozdního kapitalismu. Totalitní stát dal pracujícím masám pocit jistoty a začlenění do jasně strukturované společnosti.⁵⁸

Tato tzv. novodobá religiozita nepotřebovala církve, protože za strážce nových pořádků se prohlásila vláda nebo politické uskupení. Často nepotřebovala ani žádného boha, potřebovala však obřady začleňující jedince do „nové“ společnosti a liturgii, aby jimi potvrdzovala svoji dogmatiku a své „*správné a pravdivé vidění světa*“.⁵⁹ Společně s Hansem Maierem a Emilio Gentilem můžeme na základě výše nastíněné teorie nahlížet na komunismus jako na politické náboženství, které náboženské obřady

⁵³ MAIER, Hans: *Politická náboženství: totalitární režimy a křesťanství...*, str. 18.

⁵⁴ GENTILE, Emilio: *Politická náboženství: mezi demokracií a totalitarismem...*, str. 187.

⁵⁵ MAIER, Hans: *Politická náboženství: totalitární režimy a křesťanství...*, str. 35.

⁵⁶ VOEGELIN, Erich: *Nová věda o politice*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2000, str. 135.

⁵⁷ Např. Sigmund Freud nebo Emile Durkheim pracují i s touto myšlenkou i s koncepcí „moderní“ víry.

⁵⁸ GENTILE, Emilio: *Politická náboženství: mezi demokracií a totalitarismem...*, str. 82.

⁵⁹ MAIER, Hans: *Politická náboženství: totalitární režimy a křesťanství...*, str. 32.

přetvářelo k obrazu svému. Na základě této teorie se rovněž pokusíme zmapovat pokus o transformaci způsobu oddávání v Československu za éry komunismu.

3.2. Státní představa o svatbě v socialistické společnosti

Po převratu v únoru 1948 začal komunistický režim ovlivňovat všechny sféry každodenního života, přičemž nevynechal ani přechodové rituály, které byly do té doby pod správou církve. Přechodový rituál zde chápeme podle Van Gennepa, který ho vysvětluje jako rituál pomáhající jedinci v rámci společnosti dostat se z jedné životní etapy do druhé. Pro nás nejdůležitější je rituál pomáhající přechodu ze stavu svobodných do stavu manželského.⁶⁰

Změny, které se po roce 1948 odehrávaly, se netýkaly pouze námi pozorovaného přechodového rituálu svatby, ale velmi citelně zasáhly celou společnost. Jejich dopad byl dalekosáhlý, jak dokládají historické studie o tomto období: „*Po státním převratu v únoru 1948 procházela česká společnost rychlými a rozsáhlými změnami, které ve svém souhrnu znamenaly úplnou přestavbu společenského uspořádání podle představ a rozhodnutí představitelů komunistické strany.*“⁶¹ Zůstaneme-li u transformace přechodových rituálů, zjistíme, že křest začal vytlačovat vítání občánků, bířmování mělo být nahrazeno slavnostním uvedením dětí do Pionýrské organizace a církevní sňatek přestal být plnohodnotným právním úkonem pro uzavření manželství. „*Do lidského života buď vtrhly, nebo postupně pronikaly nové okolnosti, které odporovaly jejich dosavadnímu životnímu stylu, rytmu, tradicím nebo jim dávaly zcela jiný obsah a smysl.*“⁶² Všechny výše uvedené příklady jsou z antropologického hlediska přechodovými rituály, které však měly v socialistickém zřízení být modifikovány do rituálů politických: „*Komunistická strana Československa systematicky ujasňovala politické rituály a symboly importované ze SSSR.*“⁶³ To vše ve světle výše zmíněné teorie chápeme jako projev politizace náboženství v rámci Československa.

Tradiční náboženský obřad a jeden z nejdůležitějších momentů života, jakým svatba bezesporu byla, se tak měl přizpůsobit představám režimu. Sňatek měl pro nově vznikající společnost velkou důležitost, proto v různých metodikách a příručkách pro státní zaměstnance byl vysvětlován postup, jak transformaci sňatku obhájit před

---

⁶⁰ VAN GENNEP: Přechodové rituály : systematické studium rituálů. Praha, nakladatelství Lidové noviny 1997, str. 122.

⁶¹ KAPLAN, Karel: *Proměny české společnosti (1948-1960)*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny 2007, str. 5.

⁶² Tamtéž, str. 6.

⁶³ HOLÝ, Ladislav: *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha, Sociologické nakladatelství 2007, str. 49.

veřejností: „*Jestliže jsme tedy řekli, že náš lidově demokratický stát přikládá manželskému svazku tak veliký význam, respektuje jej a bere jej pod svou ochranu, je proto správné, aby měl stát vliv na úpravu manželství již od samotného jeho zrodu.*“⁶⁴

Zákon o právu rodinném z roku 1949 byl zavedený kvůli obligatornímu civilnímu sňatku.⁶⁵ Církevní sňatek byl na základě tohoto zákona jako právní a legitimní vstup do manželství devalvován a byla vyvíjena snaha přípravy a zvyky kolem svatby zjednodušit a „zcivilnit“. Toto zjednodušení se projevovalo například zrušením určitých stupňů příbuzenství, které bránily svatbě, nebo zrušení povinnosti nějakým způsobem záměr svatby dopředu oznamovat pro případné vyjádření společenství, což bylo do té doby ošetřeno povinností ohlášek.⁶⁶ Zcivilnění můžeme také pozorovat na zkrácení doby obřadu. Obřad bez mše působí civilně už svou délkou a čistě profánním zaměřením.⁶⁷

Zjednodušení a zcivilnění tohoto aktu je zřejmé již z oblečení.⁶⁸ Z fotografií, které byly použity pro tento výzkum, je patrné, že řada nevěst zvolila namísto slavnostních šatů civilní kostým a k samotné svatbě na fotografiích odkazovaly jen kytice, nebo kloboučky s decentním závojem a korsáž v klopě ženicha. Tyto poznatky potvrzují i výzkumy Heleny Beránkové⁶⁹ a Lenky Novákové⁷⁰.

V počátcích režimu, kdy bylo nadšení pro budování nového sociálního řádu největší, se objevují některé nově přejaté zvyklosti, které později odezněly. Takovýto nový zvyk je zmiňován v metodice svatebních obřadů od pana Jiřího Adámka.⁷¹ Zde je uváděn jako nový zvyk tzv. kladení svatební kytice hned po obřadu na hrob neznámého vojína. Tuto tradici nevzpomněla ve svém vyprávění žádná z narátorek, z ruského či spíše sovětského prostředí je však tento zvyk znám a zdokumentován a trvá dodnes.⁷²

Přeměna náboženského slavnostního obřadu v socialistický byrokraty vedený akt nebyla patrná jen z oblečení, ale také z proslovů oddávajícího. V těchto proslovech, které byly předepsány v metodologických příručkách, se velmi projevovала snaha

⁶⁴ *Než řeknete své ano*. Vejprty, Sbor pro občanské záležitosti 1959, str. 3.

⁶⁵ MAŘÍKOVÁ, Hana: *Podoby svatby v české společnosti*. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy 2007, str. 21.

⁶⁶ Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

⁶⁷ BOLOGNE, Jean-Claude: *Svatby: dějiny svatebního obřadu na Západě...*, str. 245.

⁶⁸ FIGES, Orlando: *Šeptem: soukromý život ve Stalinově Rusku*. Praha, Beta 2009, str. 31.

⁶⁹ BERÁNKOVÁ, Helena: Svatební fotografie. In *Vlastivědný sborník...*, str. 312.

⁷⁰ NOVÁKOVÁ, Lenka: Svatební oděv a doplňky nevěsty ve sbírkách etnografického ústavu MZM. In *Scientiae Sociales* 2006, str. 30.

⁷¹ ADÁMEK, Jiří: *Metodika občanských obřadů a slavností*. Praha, Ústav pro kulturně výchovnou činnost 1988, str. 8.

⁷² Autorce je známo z vyprávění Rusek žijících na území ČR a je doložen díky internetu, např. na WWW: [http://en.wikipedia.org/wiki/Tomb_of_the_Unknown_Soldier_\(Moscow\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Tomb_of_the_Unknown_Soldier_(Moscow)).

ukázat novomanželům, vůči čemu mají cítit zodpovědnost: „*Uvědomte si, že vaše manželství je spjato těsně se štěstím a spokojeností celé naší společnosti. Čím lépe se bude dařit lidu této země, tím spokojenější a radostnější bude také vaše manželství.*“⁷³

Proslovy zdůrazňovaly, že do manželství snoubenci vstupují před zástupcem lidu a že se za správu svého manželství ku prospěchu celku zodpovídají socialistické společnosti. Podle Fidelia je zde příklad typické komunistické rétoriky: „*[K]omunistická propaganda se nikdy netajila tím, že slovo je pro ni ideologickou zbraní.*“⁷⁴

Domnívám se, že režim se snažil bagatelizovat důležitost a individuální ráz celého obřadu a udělal z něj pouze další byrokratický akt nutný k životu v socialistické společnosti. Nutným se tento obřad stal kvůli bytové a sociální politice režimu, která zvýhodňovala manželské páry s dětmi. O jejím vlivu pojednáme detailněji níže. Od snoubenců se očekávalo, že se tomuto trendu podřídí a nebudou vybočovat z řady, ať už kvůli potřebě neupozorňovat na sebe, nebo kvůli přidělení bytu a různým sociálním dávkám.

Nebyl to samozřejmě jediný faktor ovlivňující poválečnou podobu svateb. Je potřeba brát v potaz ekonomický nedostatek spotřebního zboží, ať už toho luxusního, či zboží denní spotřeby, který byl po válce všudypřítomný. V neposlední řadě je třeba počítat s obecnou tendencí mladé generace být jinou a lepší v opozici vůči generaci předcházející, zvláště v sociálně vypjaté době. „*V období velkých sociálních změn dochází k dvojímu typu rušení autenticity společenského dění: nastupuje generace zpravidla odmítající festivity svých předchůdců a v revolučním a ‚modernistickém‘ nadšení odmítají starý způsob slavnostní chvíle.*“⁷⁵

Tím, jakým způsobem k tomu přistupovali snoubenci, a který z faktorů se podílel na transformaci svateb, se budeme zabývat v dalších kapitolách. Nyní se podíváme, jakým způsobem byly svatební přípravy prezentovány v socialistických médiích.

3.3 Mediální obraz svatebních příprav zkoumaný prostřednictvím ženského časopisu *Vlasta*

Kapitola 3.3 se bude blíže zabývat mediálním obrazem svatby a svatebních příprav na stránkách ženského časopisu, který jako jediný vycházel po celou dobu

⁷³ ADÁMEK, Jiří: *Metodika občanských obřadů a slavností...*, str. 21.

⁷⁴ FIDELIUS, Petr: *Řeč komunistické moci*. Praha, Triáda 1998, str. 13.

⁷⁵ PEŠKOVÁ, Jana: Filosofický a historický rozměr každodennosti a festivity. In *Role vědomí v dějinách a jiné eseje*. Praha, nakladatelství Lidové noviny 1998, str. 109.

socialistického Československa; jedná se o dodnes vycházející časopis *Vlasta*. Na následujících stránkách byla provedena analýza článků o svatbách a svatebních přípravách. Zejména se v této analýze budeme věnovat vývoji módy a jídla, případně jiným doporučením týkajícím se svatby. Dodnes jsou svatební rady a informace publikované v life style časopisech vodítkem pro mnoho žen. V časech socialistického Československa byl jediným časopisem podobného typu právě týdeník *Vlasta* a vzhledem k mediální cenzuře, která toto období provázela, je výzkum prováděn s předpokladem, že nevyšel žádný článek o svatbě, který by odporoval představám komunistické strany o jejím průběhu a vzezření.

3.3.1 Svatba a její příprava na stránkách časopisu *Vlasta* v padesátých letech 20. století

V padesátých letech vyšlo celkem sedm článků s tematickým zaměřením na svatby. Jeden vyšel v lednu 1948, tedy těsně před převzetím státní moci komunisty. Tento článek je v rámci této kapitoly uveden na konci, a to pro srovnání přístupu k svatebním přípravám v socialistickém státním zřízení a době předcházející. Pro velkou a z komunistického pohledu nežádoucí časovou náročnost svatebních příprav informuje první článek z roku 1950 o předsvatebním období a o otevření kanceláře agentury Svatka v Praze Na Příkopech 6, která má nastávajícím novomanželům s přípravami pomoci. Podle zmíněného článku je nejdůležitější svatbu co nejvíce urychlit, jelikož čas mají pracující věnovat budování socialistické společnosti v rámci své práce. Jako o velké výhodě článek informuje o tom, že lidé, kteří se svěří v této kanceláři do péče úředníků, mohou být za týden svoji.⁷⁶ Při výčtu všech starostí, o jejichž řešení se Svatka postará, se dozvídáme o důležitých ekonomických i ideologických potížích, které se objevují právě při pořádání svatby: „*Svatka se postará o doklady, svatební hostinu, nevěstinu kytici, obstará auta, fotografa, dá natisknout svatební oznámení, úředníci Vám dají přesné pokyny o státní půjčce novomanželům, o uvolnění vázaného vkladu na svatební výlohy, o přidělu potravin na svatbu, o přidělu textilu pro novomanžely prostě všechny starosti kolem svatby odevzdáte Svatce.*“⁷⁷ Zde je vidět, s jak velkými potížemi se potýkaly služby v socialistickém Československu v padesátých letech, přestože to nebyl záměr článku. V dalším čísle, tedy čísle 3 ze stejného roku, se dozvídáme z krátkého článku nazvaného *První sňatek podle nového zákona o rodinném právu na*

⁷⁶ *Vlasta* ročník 1950, číslo 2.

⁷⁷ *Vlasta*, článek Svatba bez starostí, ročník 1950, číslo 2, str. 12.

brněnském ÚNV, o první svatbě na ústředním výboru. Tento text ukazuje nesporné výhody svatby na úřadě, například bezplatnost, a svým způsobem láká lidi k následování slíbením darů ve formě například novomanželských šatek, které mají být po obřadu předány novomanželům.⁷⁸ Toto ideologické působení směřující k tomu, aby lidé uzavírali manželství podle nového zákona na ústředním výboru, bylo podpořeno sérií tří článků od dr. Patschové.⁷⁹ Tyto články se zabývaly podmínkami uzavření platného manželství podle nového zákona, tedy z právního hlediska. Byla to taková právní osvěta lidí, aby věděli, co je dovoleno a co není a za jakých podmínek a kde lze tedy v padesátých letech v socialistickém Československu uzavřít manželství. Vzhledem k faktu, že tyto články vycházeli až do roku 1954, můžeme předpokládat, že právní úprava byla přijímána s rozpaky a její zásahy do formy uzavírání manželství nebyly veřejností zcela akceptovány.

V roce 1956 vyšly dva poslední články týkající se svatby v sledovaném období, jeden se týkal svatební hostiny pořádané doma a byl vydán na žádost čtenářů a jeden se věnuje módním trendům svatebních šatů.⁸⁰ V článku o svatební hostině, který nese název *Svatební hostina doma*, je nejprve čtenářům vysvětleno, že je lépe používat termín slavnostní oběd namísto slova hostina, protože hostina má negativní konotace a zní příliš vznešeně. Následují rady o uspořádání stolu a vhodném chování, ale také o vhodnosti podávaných chodů včetně receptů. Velký prostor v článku je věnován apelu na nepřejídání se, jehož ideologická podstata bude vysvětlena v kapitole o jídle.

Poslední zmiňovaný článek není článkem v pravém slova smyslu, je to módní rubrika o svatebních šatech, tedy fotografie s popisky. Je zde dobře patrný převládající trend kostýmových modelů určených nejen pro svatební užití. Pouze jedny jediné šaty jsou „typicky“ svatební, tedy bílé a dlouhé a vzhledem k popisku, který to označuje za oděv „tradiční“ nevěsty, je patrné, že se nejedná o oděv, který by měla volit pokroková socialistická žena.

V článku z ledna roku 1948 vyšel klasický článek s obrazovou přílohou a s názvem *Připravujeme svatbu*.⁸¹ Článek apeluje na čtenáře, aby přes svou touhu po bohatě zdobených dlouhých bílých svatebních šatech volili decentnější kostým a neplýtvali lístky na textil a penězi na jeden jediný den. Ekonomický apel je podpořen

---

⁷⁸ *Vlasta*, ročník 1950, číslo 3.

⁷⁹ Tyto články vyšly v roce 1950 v číslech 8 a 11 a v roce 1953 v čísle 34.

⁸⁰ Příloha číslo 13.

⁸¹ Příloha číslo 11.

návrhy šatů, které jsou střízlivější a tudíž k ekonomické situaci ohleduplnější, přesto v nich nevěsty na svatbě mohou být krásné.⁸²

Při srovnání těchto dvou článků je evidentní, že kostým jako adekvátní náhrada svatebních šatů tu byl navrhován a propagován ještě před rokem 1948, a to z ekonomických důvodů. Tento fakt byl později ideologicky podporován s odvoláním na buržoazní přežitek zvyku, který říká, aby si žena pořizovala šaty jen na několik málo hodin. Z článků z tohoto období obecně vyplývá velká snaha seznámit čtenáře Vlasty s právními úpravami uzavírání manželství, s možnostmi pomoci při organizaci svatby nově zřízenou komunální službou, tedy agenturou Svatka, a v neposlední řadě informuje čtenáře o nových, socialistických, trendech při prostírání tabule na slavnostní svatební oběd či doporučuje nejvhodnější oděv jak pro nevěstu, tak pro ostatní svatebčany.

3.3.2 Svatba a její příprava na stránkách časopisu Vlasta v šedesátých letech 20. století

Na začátku šedesátých let, konkrétně v roce 1962 v čísle třináct⁸³, vychází ve Vlastě na žádost čtenářek článek s názvem *Svatba*, který pojednává o vhodném oblečení na tuto jedinečnou událost. Zde byla stále ještě poměrně ostrá kritika kapitalistického vzhledu nevěst: „*Nejsou to už bílé šaty se závojem a vlečkou, o kterých snily ještě naše maminky, ale pěkné, slavnostní civilní oblečení.*“⁸⁴ V tomto článku je však znát nástup uvolněnějších šedesátých let, protože citovaný výrok je vzápětí zmírněn doporučením, aby dívka, která přece jen zvolí bílé šaty, volila šaty nad kolena jednoduchého střihu do A, aby tyto šaty mohly být později využívány jako šaty společenské či taneční. Přesto je doporučován oblek civilní s poukázáním na to, že lépe odpovídá socialistickému životnímu stylu. Celý text je doplněn obrazovou přílohou, která daná doporučení ilustruje.

Další článek věnující se svatební problematice vyšel v roce 1964 v čísle tři a rovněž nese název *Svatba*.⁸⁵ Zde se hned v úvodu silně vytýká nevěstám, že nejsou ochotné vzdát se tradičních symbolů svatby, jako je závoj, a proto kazí elegantní vzhled svých vycházkových kostýmů v tento důležitý den.⁸⁶ V tomto článku už je však jako východisko z tohoto módního faux pas nabízena možnost zvolit buď svatbu v bílých

---

⁸² Příloha číslo 11.

⁸³ Příloha číslo 14.

⁸⁴ Článek *Svatba* publikovaný v časopise *Vlasta*, ročník 1962, číslo 13.

⁸⁵ Příloha číslo 15.

⁸⁶ Článek *Svatba* publikovaný v časopise *Vlasta*, ročník 1964, číslo 3.

šatech se zmíněným závojem, nebo svatbu civilní bez nepatřičných doplňků. I v případě zvolení varianty s bílými šaty se však nevěstám doporučuje myslet při jejich tvorbě na další užití tohoto kusu oblečení.

Série doporučení budoucím nevěstám, která byla vydávána v šedesátých letech, pokračuje článkem nazvaným *Bílá nevěsta* publikovaným v roce 1966 v čísle tři.⁸⁷ Zde je čtenář Vlasty vlastně poprvé za dobu trvání socialismu v Československu seznamován se společenskými konvencemi provázejícími svatbu v bílém. Nevěsta podle těchto doporučení má být na své svatbě oděna v bílou pouze, pokud je velmi mladá a vdává se poprvé. „*Závoj i bílá barva jsou symbolem nevinnosti, přejímáme-li tedy tradici, měli bychom respektovat i její skrytý význam.*“⁸⁸ I zde je kladen důraz, aby se šaty, ač bílé a slavnostní, šily v délce umožňující jejich následné nošení. Následuje výčet vhodných materiálů pro tvorbu svatebních šatů a aranžování doplňků. Článek poměrně důrazně upozorňuje na fakt, že k bílé nevěstě musí být vhodně oděn i ženich a nejbližší příbuzní. Maminkám je například doporučován klobouk.

Zvolí-li nevěsta žádoucně úbor civilní, pak zmíněný článek, stejně jako ten předchozí, upozorňuje především na nevkusnost závoje jako doplňku k takto zvolenému svatebnímu úboru. Za symbol nevěsty je zde prohlášena kytice, podle Vlasty nevěsta žádnou jinou ozdobu upomínající na svatbu nepotřebuje. Tomuto trendu odpovídají i dobové fotografie, jak bude vidět později.

Ve Vlastě z roku 1966 ve čtvrtém čísle vyšel článek Libuše Tomšů s názvem: *Budete mít v rodině svatbu?*⁸⁹ Tento článek se snaží radit rodinám, které se připravují na veselku. V první řadě upomíná na slavnostní ráz celé akce, který má být zachován kvůli novomanželům, aby na svůj jedinečný den měli důstojnou vzpomínku. Zároveň však rodinám radí, aby tuto důstojnost nezaměňovaly za okázalost, která by je zbytečně a dlouhodobě zadlužila. Svatba podle autorky nemá být vydáním, které příliš zatěžuje rodinný rozpočet. Článek je zakončen vyprávěním jednak o velkolepé svatbě, na které bylo mnoho lidí a muzikanti a která skončila velkými finančními problémy obou zúčastněných rodin, a jednak o odskočení si dvou mladých lidí na úřad podepsat svatbu bez čehokoliv okolo. Obojí autorka pokládá za špatné pojetí svatby a nabádá ke zlaté střední cestě, aby se svatba stala důležitým, ale racionálně zorganizovaným a finančně nepřilíživě náročným mezníkem lidského života.

---

⁸⁷ Příloha číslo 16.

⁸⁸ Článek *Bílá nevěsta* publikovaný v roce 1966, číslo 3.

⁸⁹ Příloha číslo 17.

Z výše uvedeného vyplývá, že v šedesátých letech se články o svatebních přípravách věnují osvětě v oblasti ustálené módní konvence z důvodu pronikání západních svatebních trendů do socialistického Československa. Přesto, že je zde stále doporučován kostým jako vhodný oděv pro socialistickou nevěstu, z výzkumu vyplývá, že většina nevěst volila západně střižené krátké bílé šaty nad kolena ve stylu Twiggy.⁹⁰

3.3.3 Svatba a její příprava na stránkách časopisu *Vlasta* v sedmdesátých letech 20. století

V rámci sedmdesátých let vyšlo ve *Vlastě* šest článků se svatební tematikou. Je to poslední období, ve kterém je možné sledovat mediální vliv na přípravu svatby, protože v rámci osmdesátých let nevyšel ani jeden článek o svatebních přípravách. Vzhledem k nepravidelnosti a oproti dnešní době také nečetnosti svatebních článků ve *Vlastách* po celou dobu socialistického režimu, není tento jev překvapující. *Vlasta*, ač ženský časopis, svým obsahem stále ideologicky působila na čtenářky a věnovala se tedy v hojnější míře tématům pro danou dobu aktuálnějšími. Důvody naprosté absence článků tohoto typu v osmdesátých letech by však přesto stály za výzkum a je to považováno za jeden z přesahů této práce vhodných pro další bádání.

V roce 1972 v čísle jedna vyšel článek *Den pro dva*.⁹¹ Tento článek začíná popisem setkání se dvou lidí a zamilování se. Upozorňuje čtenáře na fakt, že svatbou to nikoliv končí, ale teprve začíná. Přes výčet všech věcí, které je potřeba zařídit, se článek dostává až k oblečení a přiznává, že dá největší práci sehnat ho k uspokojení všech očekávání. I zde je rozporována svatba civilní se svatbou tzv. bílou, chybí zde však vyzdvihování jednoho nad druhé, jedná se pouze o příklady pojetí svatby. Je to první článek, ve kterém je zmíněna rozlučka se svobodou, ovšem pouze jako položka k zorganizování, nevyplývá z něj žádná evidentní tradice a narátorky oslovené v rámci výzkumu se o žádné rozlučce nezmiňují.⁹²

Článek *Nejkrásnější den* publikovaný v roce 1971 v čísle čtrnáct⁹³ je doplněn obrazovou přílohou ilustrující trendy ve svatebních šatech. V textu k fotografiím jsou čtenáři nabádáni, aby si svatební den udělali vzpomínání hodný, protože jen málo okamžiků lidského života se vymyká všednosti tak jako tento. Vidíme zde velký posun oproti padesátým letům, kdy ideálem byla svatba co nejrychleji zorganizovaná a co

---

⁹⁰ Orálněhistorický výzkum v rámci této diplomové práce a výzkum dr. Beránkové o svatební fotografii.

⁹¹ Příloha číslo 18.

⁹² Vlastní orálněhistorický výzkum.

⁹³ Příloha číslo 19.

nejcivilněji provedená. Tento článek se dokonce zříká jakéhokoliv členění svateb na civilní a bílé a říká, že žádný předpis v oblečení pro nevěsty neexistuje.

V roce 1972 vyšel ve Vlastě číslo jedna článek pojmenovaný: *A budu mít závoj, ale jakou kytici?* Zde se poprvé objevuje skutečná módní poradna se vším, co obsahuje dodnes v dnešních časopisech. V první části článku jsou nevěstám udílány rady ohledně účesu z krátkých i z dlouhých vlasů. Jsou zde doporučovány typy ozdob do účesů, možnosti úpravy vlasů i ladění s případným závojem a jeho úpravou. Nevšední je upozornění na módu tzv. svatebních kapucí. Tato móda však není fotograficky zachycena a jiná zmínka o ní není. V druhé části textu se objevují rady ohledně vazby svatební kytice.

Za povšimnutí stojí článek napsaný Věrou Hrubou, který nese název *...a řeknou ano*, který byl vydán v roce 1975 v čísle dvacet sedm.⁹⁴ Tento článek je totiž kritikou československého oděvního průmyslu, který nemyslí na nevěsty a nevyrábí pro ně ani v malých sériích kolekci šatů. Autorka článku je nespokojená se znesnadňováním svatebních příprav československým socialistickým ženám. „*Ujišťuji Vás, že z podobně vybavených koutků prodejen s konfekcí (a vždycky podle poslední módy, prosím) mi například v Německé demokratické republice vždycky přechází zrak.*“⁹⁵ Podle autorky tím znesnadňují život budoucím nevěstám, jelikož díky tomu se svatební šaty stávají stále velmi nákladnou záležitostí při pořízení a žena v socialistickém Československu má jen dvě možnosti: buď zvolit dražší zakázkové zhotovení a vypadat ve svůj svatební den podle svých představ, nebo zvolit „*levnější a po domácku uskutečněný experiment maminek a tet s výhradou, že původ výrobku bývá často patrný na první pohled.*“⁹⁶ Tuto připomínku k podomácku vyráběným šatům v rámci sedmdesátých i osmdesátých let měly i narátorky v rámci uskutečněného výzkumu.⁹⁷

V roce 1975 vyšly v čísle třicet hned dva články se svatební tematikou. První nese název *Veselka na zahradě*⁹⁸ a pojednává o možnosti alternativního způsobu slavení svatby oproti převládající tradici. Tento styl oslavy svatby je prezentován jako přání mladých, kteří se nechtějí oblékat oficiálně, ale chtějí se posadit na trávě a bavit se. Za těchto podmínek se doporučuje přizpůsobit i podávané jídlo letnímu slunci a typy jsou podpořeny několika recepty. V závěru článku se upozorňuje na možné nepochopení

---

⁹⁴ Příloha číslo 20.

⁹⁵ HRUBÁ, Věra: *A řeknou ano*. In: *Vlasta*, ročník 28, číslo 27 (1975).

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ Vlastní orálněhistorický výzkum.

⁹⁸ Příloha číslo 22.

starší generací, přesto všechno je tento styl svatby doporučován. V druhém článku tohoto čísla nazvaném *Není svatba jako svatba* je pozornost věnována oblékání nevěst a jeho alternativám.⁹⁹ Zde je patrné uvolnění v rigidnosti módy oproti padesátým letům, kdy byl kostým považován jednoznačně za nejlepší možnou volbu. V tomto článku je rozlišováno mezi trojím typem svatby: civilní, klasickou a stylovou. Vyhneme-li se opětovnému rozebírání rozdílu mezi civilní svatbou a klasickou svatbou bílou, můžeme se podrobněji podívat na navrhovanou svatbu stylovou, se kterou se ve Vlastě setkáváme poprvé. Tato svatba má být podle instrukcí v článku stylizována do venkovského prostředí. Oba snoubenci se mají inspirovat fotografiemi svých prarodičů a stylizace je doporučována velmi detailní, včetně koňského spřežení, které, jsou-li snoubenci členy JZD, mohou mít podle článku k dispozici. Přesto, že je zde patrný návrat ke krojovým a lidovým prvkům v módě sedmdesátých let, na závěr článku se přiznává, že tento styl svatby u nás není příliš oblíben ani příliš rozšířen.

3.3.4 Mediální obraz svatebních příprav v časopise Vlasta v letech 1948 až 1989

Z výše uskutečněné mediální analýzy článků o svatebních přípravách v letech 1948 – 1989 na stránkách ženského časopisu Vlasta vyplývá, že po celou dobu trvání socialistického Československa bylo nevěstám doporučováno volit civilní oblečení s poukazem na to, že lépe odpovídá socialistickému způsobu života. Realita se od těchto rad výrazně lišila, jak vyplývá ze svatebních fotografií i z vyprávění narátorů.¹⁰⁰ Kostýmy volily nevěsty podle fotografií jen v padesátých letech a většinou k nim zvolily závoj, který je ve výše uvedených člancích jako doplněk ke kostýmu značně kritizován. Po zbytek sledovaného období ženy reagují na západní módní trend, dalo by se říci navzdory doporučení módních rubrik. Jakým způsobem probíhaly přípravy na svatbu, mimo módní rubriky ženských časopisů, se dozvíme v následujících kapitolách, které se budou zabývat jednotlivými aspekty svatebních příprav ve vzpomínání socialistických nevěst a ženichů.

---

⁹⁹ Příloha číslo 23.

¹⁰⁰ Vlastní orálněhistorický výzkum a vizuální analýza fotografií tento závěr potvrzují, jak je patrné v dalších kapitolách.

4. Demografické údaje týkající se svatby a snoubenců v rámci komunistického Československa

4.1. Věk snoubenců v letech 1948 – 1989 a jeho vývoj

Věk sňatečnosti je velmi důležitým sociologickým faktorem, ze kterého lze vyčíst mnohé o společnosti. Po nástupu komunismu k moci se v Československu tyto sociologické ukazatele odchýlily od vývoje v západní Evropě. Pro tento výzkum je důležité zmapovat, jakým způsobem se tyto faktory v socialistickém Československu transformovaly, a co na tyto změny mělo vliv.

Věk sňatečnosti vždy určoval soubor sociokulturních a socioekonomických faktorů. Mezi tyto faktory počítáme tradici, ekonomickou situaci jednotlivců i celé společnosti, sociální postavení muže i ženy a mnohé další kulturou i politickou situací měnící se zvyklosti. Sociokulturním faktorem byla po dlouhou dobu i povinná vojenská služba. Jako důvod odkladu sňatku nalezneme povinnou vojenskou službu ještě v průběhu komunistického režimu. „*No tak my jsme se znali od roku 1958, to byl na vojně, teda šel na vojnu no a po vojně, když se vrátil, tak jsme se vzali, no.*“¹⁰¹ Pro věk snoubenců nebyla zpočátku samostatně české státnosti zákonem stanovena žádná dolní limitující hranice. Předválečný občanský zákoník pouze vyžadoval od osob mladších dvaceti čtyř let souhlas zákonných zástupců. Kvůli výše vyjmenovaným socioekonomickým faktorům věk snoubenců směrem k druhé světové válce stoupal. Tento trend ovlivnil a změnil nástup komunistické ideologie k moci v roce 1948. Změnami, které nastaly po roce 1948 v Československé republice, se budeme postupně tématicky zabývat v jednotlivých kapitolách.

V průběhu 50. a 60. let se podle statistik Českého statistického úřadu uzavíralo velké množství sňatků a zároveň klesal věk snoubenců oproti předválečnému období. Jedním z důvodů bylo snížení věku zletilosti z původních 21 na 18 let uzákoněných v roce 1945. Dalším a velmi podstatným důvodem bylo časté těhotenství nevěsty v době svatby. O četnosti takto odůvodněných sňatků svědčí i výpověď jedné narátorky: „*Mně bylo osmnáct let, a vdávala jsem se z čistý lásky, nemusela jsem.*“¹⁰² Je patrné, že „muset“ se vdávat bylo v průběhu celé éry komunistického režimu tak častým jevem, že žena, která těhotná nebyla, měla i po letech potřebu to ve svém vyprávění zdůraznit. Naopak ženy, které těhotné byly, to považovaly za důvod negativního prožívání své

---

¹⁰¹ Svatba 1960.

¹⁰² Svatba 1974.

svatby: „*Bylo to tím, že vlastně já jsem byla těhotná, tak svatbu jsem si vůbec neužila.*“¹⁰³

Tento trend potvrzuje Ludmila Fialová ve své studii o sňatečnosti v Československu, ve které uvádí, že v 50. letech se do devíti měsíců po sňatku rodilo zhruba 40 % prvních dětí, v 60. letech polovina a od 70. let sahal počet takto narozených dětí k 60 %.¹⁰⁴ Za tímto velkým množstvím de facto mimomanželských těhotenství je mimo jiné velmi špatná dostupnost antikoncepce v sovětském bloku a tlak na ženy, aby nepodstupovaly interrupci.

Pro uzavírání brzkého sňatku však existovalo více důvodů než jen těhotenství nevěsty. Naznačuje to vyprávění narátora ženícího se v 50. letech: „*My jsme se do toho docela hnali, protože, to víte (smích), vzájemný vztah muže a ženy je dost silný a my jsme ten vztah chtěli legalizovat, i kvůli podmínkám, bydleli jsme s rodiči.*“¹⁰⁵ Důležitost je zde příkládána společnému bydlení, čímž se dostáváme k bytové situaci v Československu. Mladí lidé neměli možnost vlastního bydlení a šance na osamostatnění tak obvykle přišla až se sňatkem. Komunistický režim v Československu používal k tlaku pro vysokou sňatečnost i bytovou politiku. Lidé, kteří nežili v manželství, neměli na získání bytu prakticky nárok. Nebyl proto důvod tento krok nijak odkládat.

Zajímavá je určitá dvojakost společnosti k životu párů před svatbou. Na jednu stranu, jak vyplývá z rozhovorů i z výše zmíněných statistik, nebylo zvláštní, že nevěsta ještě před svatbou otěhotněla, na druhou stranu je zde podle počtu sňatků v brzkém těhotenství patrný strach z odhalení těhotenství před svatbou. Některé narátorky dokonce i po letech vzpomínají na ostrakizaci svobodných matek v socialistickém Československu: „*Původní plán byl, že se budeme brát o čtvrt roku později, ale po Vánocích jsem zjistila, že čekáme miminko a nechtěla jsem, nebo v té době ani nešlo, aby se člověk vdával buď s bříškem, anebo po narození toho dítěte, tudíž se svatba udělala co nejdříve a narušilo nám to trošku plány, které jsme měli.*“¹⁰⁶

4.1.2. Vývoj sňatečnosti v 70. a 80. letech v Československu

Zatímco v západoevropských zemích v důsledku společenských změn sňatečnost v 70. a 80. letech klesá, v Československu a obecně ve východoevropském bloku se

---

¹⁰³ Svatba 1983.

¹⁰⁴ FIALOVÁ, Ludmila: Sňatečnost v České republice v letech 1870 – 1989 z pohledu demografie In: *Oznamujeme láskám našim*. Pardubice, Východočeské muzeum 2007, str. 17.

¹⁰⁵ Svatba 1954.

¹⁰⁶ Svatba 1986.

situace vyvíjí opačně. Sňatečnost po krátkém poklesu v 60. letech opět stoupá. Oficiální státní politika tento trend velmi podporovala, protože chtěla dokázat, že se sovětského bloku netýká rodinná krize, která se sníženou sňatečností a porodností projevovala na Západě.¹⁰⁷ Díky zachování velmi nízkého věku snoubenců se Československá socialistická republika spolu s Bulharskem a Východním Německem řadila v té době v celosvětovém srovnání na přední příčky.¹⁰⁸

4.1.3. Počet sňatků v populaci v 70. a 80. letech a možné důvody tohoto vývoje

V roce 1973 se podle Českého statistického úřadu uzavřelo 99 518 sňatků. Toto opravdu vysoké číslo¹⁰⁹ lze analyzovat na základě několika faktů, které již byly zmíněny. Tedy vysoké procento těhotných žen mezi nevěstami, přidělování bytů spíše rodinám s dětmi, než svobodným jedincům a v neposlední řadě nová prorodinná politika 70. let, která prodloužením mateřské a zvyšováním dávek podporovala zakládání rodin. Svou roli hrála i normalizace a s ní nové utužování režimu, protože mladí lidé byli v této době zbaveni možnosti cestování a studování a ve větší míře uzavírají manželství a stahují se do soukromé sféry. „V 70. letech nastupuje postsocialismus, po lidech se v této době chtělo, aby se co nejvíce stáhli do soukromé sféry.“¹¹⁰

Podle demografických údajů Českého statistického úřadu z let 1996 vstupovalo v 70. letech do manželství 95 % svobodných mužů a 97 % svobodných žen. Uvážíme-li fakt, že podle nejnižších sociologických odhadů jsou v populaci 3 % homosexuálů, další 3% jsou lidé mentálně retardovaní a dalších 6 % jsou lidé těžce fyzicky nemocní, je patrné, že sňatečnost v komunistickém Československu v 70. a 80. letech překročila své přirozené limity.¹¹¹

Odpovídal by tomu i vývojový trend po roce 1989. Možnosti ve výše zmíněných oblastech včetně možnosti neuzavřít sňatek a nebýt sociálně znevýhodňován způsobily jednak odsun sňatku oproti předchozím obdobím k 30. roku života a jednak vývoj trendu single a trvale nezadaných lidí.¹¹²

---

¹⁰⁷ HAMPLOVÁ, Dana: *Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu*. Paříž, Cefres 2010, str. 2.

¹⁰⁸ Do roku 1989 se průměrný věk žen při prvním sňatku pohyboval konstantně mezi 21 a 22 lety, po roce 1989 pak začal strmě stoupat a v současné době je to téměř 30 let. U mužů se ve stejné době tento věk pohyboval mezi 21 a 24 lety. Více viz Graf sledující sňatečnost v letech 1961–2009, in: 2010. *Český statistický úřad: Grafy populačního vývoje 1950–2009*.

¹⁰⁹ Podle ČSÚ se počty sňatků v roce pohybují v námi sledovaném období průměrně kolem 60 000.

¹¹⁰ HOLÝ, Ladislav: *Malý český člověk a skvělý český národ...*, str. 23.

¹¹¹ BOLOGNE, Jean-Claude: *Svatby: Dějiny svatebního obřadu na Západě...*, str. 327.

¹¹² Statistiky ČSÚ.

4.2 Jaké faktory ovlivňují délku vztahu před svatbou?

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že nejčastějším uváděným důvodem sňatku bylo těhotenství a tíživá bytová situace. Snahu žen vdát se při otěhotnění kvůli sociální ostrakizaci svobodných matek dokládá i Český statistický úřad.¹¹³ Podle tohoto grafu (viz. přílohy) se mimo manželství v průběhu socialistického režimu narodilo pouze 5 % dětí, zatímco po revoluci toto číslo směrem k dnešnímu dni prudce stoupá k 40 %. Je zde patrný sociální tlak na uzavírání manželství před narozením prvního potomka, o kterém se zmiňují narátorky v průběhu rozhovorů. Je otázkou, zda tyto faktory sňatku ovlivňovaly i délku vztahu před svatbou, která se řídila těhotenstvím nevěsty a potřebou spěchat.

Podle Mileny Lenderové¹¹⁴ nebyl čas mezi seznámením páru a svatbou samotnou nikdy příliš dlouhý. V průběhu 19. století se to ustálilo na necelém roku od momentu seznámení budoucích snoubenců k samotné svatbě. Jako pár se mohl mladý muž se ženou ukázat až po zasnubách a svatba od nich byla vzdálena podle zvyklostí minimálně 2 měsíce. Po druhé světové válce se tyto zvyklosti v celé Evropě mění, mladí lidé jsou sice stále formováni svými rodiči, do výběru partnera ovšem přestávají zasahovat v takové míře jako předtím a seznamování začíná být aktivnější.

Jak dlouho tedy trval vztah před svatbou v průběhu sledovaného období? V 50. letech vztah dle oslovených narátorů před svatbou trval kolem dvou let. Jako nejčastější důvod svatby bylo uváděno těhotenství a bytová situace. Jako důvod odkladu plánované svatby je pak často zmiňována povinná vojenská služba budoucích ženichů.

V 60. letech vztah před svatbou podle narátorů trval také dva roky a tento vztah a jeho trvání bylo ovlivňováno stejnými faktory jako v 50. letech. Je evidentní, že účast muže na povinné vojenské službě je stále stejným faktorem v sňatkové strategii páru jako před světovými válkami.

V 70. letech se jedná o půl roku až rok a v 80. letech tento trend drží.¹¹⁵ Je patrné, že doba vztahu před svatbou se tedy v socialistickém Československu od standardů zaznamenaných z předchozí doby příliš neodchýlila a faktory vedoucí k svatbě v brzkém věku na délku vztahu nemají patrný vliv.

---

¹¹³ Více viz Graf Podíl dětí narozených mimo manželství v letech 1950-2009, in: 2010. *Český statistický úřad: Grafy populačního vývoje 1950–2009.*

¹¹⁴ LENDEROVÁ, Milena: *Z dějin české každodennosti...*, str. 151.

¹¹⁵ Výzkum s narátory.

4.3 Taneční pořádky vs. Pionýr, aneb kde se mohli mladí lidé potkávat a seznamovat

Vzhledem k výše popsaným sociálním změnám, které na území Československé socialistické republiky probíhaly, vyvstala v průběhu výzkumu otázka, jakým způsobem a v jakém prostředí měly mladé páry možnost se seznámit a jak moc toto seznámení bylo či nebylo organizováno státem. Tato otázka je podpořena zejména studiem literatury, která říká, že „komunistický stát posedlý plánováním se snažil manipulovat i demografický vývoj. Sociální politika byla zaměřena na podporu sňatečnosti a porodnosti.“¹¹⁶

Nejen kvůli politice porodnosti, ale právě kvůli totální destrukci sociálních struktur po roce 1948 se změnily namlouvací taktiky a místa setkávání mladých lidí. Kvůli nivelizaci sociálních vrstev zanikl tradiční prostor pro hledání partnera, jakým byly promenády, plesy, na kterých se uváděly mladé slečny do společnosti, či literární a jiné salóny přetrvávající v Československu až do druhé světové války.¹¹⁷

Po roce 1948 komunisté zakázali vydávání seznamovacích inzerátů se záměrem přesunout seznamování lidí na kolektivní úroveň jimi pořádaných akcí. Tyto inzeráty v československém prostředí vycházely od roku 1903 v časopisu *Eros, zájmy sňatkové*.¹¹⁸

Můžeme se ptát, nakolik se jim to povedlo. Rozhodně začíná být v 2. polovině 20. století, jak je uvedeno výše, seznamování jedinců osvobozeno od předvýběru rodin a výběr je aktivnější ze strany budoucích manželů. Z vyprávění narátorů je tato změna zřejmá a podle studované literatury se neomezuje jen na socialistické země, přestože jen v nich jsou tyto platformy setkávání pro mladé lidi vedeny a korigovány státem.

Narátoři v 50. letech vzpomínají právě na akce organizované Svazem socialistické mládeže, kde se měli možnost seznámit. Vzpomínají na sportovní kroužky a seznámení se s partnerem na horách či na studiích.¹¹⁹ Seznámení na studiích je samozřejmě možností i v zemích mimo Sovětský svaz, státem organizované kolektivní sportovní výjezdy jsou však socialistickou zvláštností.

V 60. letech se narátoři seznamují již méně organizovaně, tedy ve škole, v zaměstnání a jeden narátor hovoří dokonce o oslovení na ulici.¹²⁰

---

¹¹⁶ VEČERNÍK, Jiří: *Zpráva o vývoji české společnosti 1989 – 1998*. Praha, Academia 1998, str. 80.

¹¹⁷ LENDEROVÁ, Milena: *Z dějin české každodennosti...*, str. 107.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 149.

¹¹⁹ Svatba 1954.

¹²⁰ Svatba 1960.

V 70. a 80. letech tento vývoj pokračuje, přesto vzpomínky některých narátorů krásně ilustrují dobu: „*Seznámili jsme se, když jsem prakticky sháněla na černo bony. A bylo mi řečeno, ač jsem tenkrát měla třiapadesát nebo dvaapadesát kilo, že mám velkej zadek (smích) tak jsme šli spolu na ples, pak jsme jeli na hory a bylo to.*“¹²¹

Můžeme tedy říci, že možnosti seznámení mladých lidí v rámci komunistického Československa se sice transformovaly od předchozích období, ale až na výše zmíněné drobné odchylky vzpomínané narátory, jako seznámení při shánění bonů, které je ryze socialistické, se tato transformace udála v rámci změn probíhajících v celé Evropě.

---

¹²¹ Svatba 1977.

5. „Výstava masa je putovní“¹²² aneb dopad fungování šedé ekonomiky na svatební přípravy v Československu

Tato kapitola se bude věnovat provázanosti šedé ekonomiky socialistického Československa s fungováním rodiny jako celku v totalitní společnosti na pozadí svatebních příprav vzpomínaných v rozhovorech narátory. Šedá ekonomika je zde chápána podle definice Martina Fassmana: „*Stínovou ekonomiku můžeme tedy charakterizovat jako ty příjmy, resp. činnosti, jejichž nejbytostnějším zájmem je, aby zůstaly skryty (alespoň před orgány státního represivního aparátu), dále neformální aktivity nebo transakce, které nezahrnují platby a které jsou určeny ušetřit nákupy, a konečně ty činnosti, které v konečném důsledku sice vedou k oficiálním příjmům, ale jejichž samotný zdroj, či lépe řečeno cesta jejich nabytí je v rozporu s platnými zákonnými pravidly, nařízeními a dohodami.*“¹²³ Rodina v socialistickém Československu fungovala v interakci na měnící se rodinnou politiku státu a jeho špatnou hospodářskou situaci s neflexibilním centrálním plánováním řešila právě fungující šedou ekonomikou. Zde je důležité uvědomit si tezi Ferdinanda Mounta, která říká, že každá revoluce je inherentně nepřátelská rodině. Revoluce v totalitním slova smyslu totiž chápe rodinu jako konkurenční loajalitu, protože jen jednotlivá izolovaná individua lze propagandou přeměňovat v dav. I socialistická revoluce v Československé republice, alespoň ve svých budovatelských počátcích v 50. letech, k rodině nepřátelská byla. Ekonomicky podvázala prosperitu rodin tím, že střední a vyšší třídě vyvlastnila rodinné majetky a příslušníky nižších tříd systematicky zpracovávala v zaměstnance státu a loajální občany. Velmi silně bránila vzniku jakékoliv spontánní organizace v sociálním prostoru mezi sebou a lidem a ty organizace, co ve veřejném prostoru byly, systematicky likvidovala.¹²⁴ Komunistická rétorika byla, jak je patrné z výše uvedeného, důsledně kolektivistická. Její kolektivita ovšem nebyla žitá, jako je žitá kolektivita rodiny, jak uvidíme níže, byla pouze propagandisticky využívána v médiích. Poměrně velkou část rozhovorů o svatebních zvycích, tradicích a přípravách věnovali narátoři vzpomínání na obtížnou situaci při pokusech o shánění potřebného zboží legální cestou. Přes tyto vzpomínky se dostávali ve vyprávění k popisům různých nelegálních cest k shánění zboží, bez kterého si svatbu nedovedli představit. Důležitost

¹²² Citát z ruského socialistického vtipu.

¹²³ FASSMANN, Martin: *Stínová ekonomika I., Úvod do studia*. Praha, Českomoravská konfederace odborových svazů 2000, str. 13.

¹²⁴ citováno dle MOŽNÝ, Ivo: *Proč tak snadno? Některé rodinné důvody sametové revoluce...*, str. 40.

těchto vzpomínek pro náš výzkum neurčuje jen jejich délka v rámci vyprávění, ale hlavně fakt, že se lidé evidentně nebyli ochotni vzdát různých věcných atributů svatby, a to ani za cenu právního postihu či časově velmi náročného shánění zboží tzv. pod pultem.

Abychom tento jev pochopili v celé jeho komplexnosti, opřeme se zde o teorii sociologa Iva Možného, protože se rodinami a jejich ekonomickým fungováním v nefungující socialistické ekonomice zabývá ve své knize *Proč tak snadno? Některé rodinné důvody sametové revoluce* z roku 1991. S touto teorií se blíže seznámíme na následujících řádcích.

V úvodní části této statě se autor věnuje teoretickým problémům sociologie rodiny, hlavně aplikaci funkcionální analýzy rodiny na marxistické prostředí. Dále popisuje proměny přístupu k rodinám v padesátých až osmdesátých letech a pokusy socialistického režimu zúžit možnosti rodinného fungování. „*Nový režim vyvlastnil rodinu, věda co dělá: zbavil ji báze ekonomické subjektivity a suverenity tím, že postavil mimo zákon rodinný podnik.*“¹²⁵ Takový zásah byl zpočátku přijímán adaptací rodin na nové poměry. Nemuseli být všichni identifikováni s hnutím, ale stát za své ekonomické zásahy, kterými se snažil dostat do čela homogenní populace plné zaměstnanců státu, nabízel velmi lákavé výhody: „*[Ž]eně osvobození od nekončícího domácího posluhování a novou důstojnost z ekonomické nezávislosti v placeném zaměstnání a k tomu v blízké budoucnosti "osvobozenou domácnost" socialistického systému služeb, řemeslníkům a drobným podnikatelům jako otcům rodiny nebývalou jistotu pevného zaměstnání a úlevu od tlaku konkurence, zemědělcům k tomu pevnou pracovní dobu a nakonec i volné soboty, mnoha dělníkům vzestup do nových úřadů k čistší práci, mladým lidem pohodlí umístěnky do prvního zaměstnání, doživotní definitivu a pevný příslib bytu v spravedlivém přidělovém systému bez investic a starostí, laciné závodní stavování a jesle i školky skoro zadarmo.*“¹²⁶ Ne všichni těmto slibům věřili, ale podle teorie I. Možného to vycházelo ekonomicky vstřícně zejména mladým párům ze začátku 50. let.¹²⁷ Zdánlivý úspěch v reinterpetaci rodiny v této době byl postaven na ekonomicko-mocenské realitě, její ideologická základna byla však navzdory vnějšímu zdání velmi křehká. Jinými slovy, bez ohledu na to, co si rodina myslela, musela se této reinterpetaci z ekonomických i politických důvodů přizpůsobit, což zpětně vedlo

---

¹²⁵ MOŽNÝ, Ivo: *Proč tak snadno?...*, str. 41.

¹²⁶ Tamtéž, str. 41.

¹²⁷ Tamtéž, str. 42.

v médiích k nadšenému oslavování jednotnosti, která však byla jen zdánlivá. Na tom, aby rodina dlouhodobě opustila staré pořádky, pracoval celý politickovýchovný systém socialistického Československa.¹²⁸ Ideologické působení na veřejnost bylo znesnadněno nesplněním výše uvedených slibů. Nejenže režim nebyl schopen tyto sociální sliby dané rodinám dlouhodobě plnit, situaci rodin ještě zhoršovalo plánované hospodářství a nedostatek flexibility systému vůči poptávce po službách i po zboží. Rodina si ale neměla na poměry komu stěžovat, takže ji nezbylo nic jiného, než se o své zájmy začít starat sama v rámci nastaveného ekonomického systému. Ivo Možný si na tomto místě své teorie všímá zejména rozdílu mezi oficiálně propagovaným kolektivismem, který je v přímém kontrastu k jeho odmítnutí většinou rodin. Rodiny nějakým způsobem využívaly nastavený způsob ekonomického fungování pro své zájmy. Opět je zde patrná ona křehkost ideologického pojetí kolektivistické socialistické společnosti v kontrastu k realitě, kde si každá rodina všímala pokud možno svého a systém využívala v rámci nastavených možností jen k ekonomickému zajištění chodu domácnosti. Na základě neschopnosti státu zajistit základní ekonomické potřeby svých obyvatel se rodiny semkly v klany připomínající předkapitalistické společnosti, které byly závislé na rodinné soudržnosti. Atomizovaná společnost se spontánně restructurovala do sítí nukleárních rodin. Vynořovala se tak zvláštní státem neřízená kolektivita antiestablishmentu, v níž rodina hrála významnou roli. Ivo Možný předesílá vznik těchto klanů takto: „*Běžná česká rodina reflektovaně orientuje činnost všech svých členů k prosazování a obraně rodinných zájmů. Ví, že nukleární rodina jako izolovaný celek je v nevýhodě a jen těžko přežívá, nespojí – li své síly s jinými nukleárními rodinami, nejlépe na principu příbuzenských sítí, které jsou moderní obdobou tradiční rodiny.*“¹²⁹ Důvod vzniku těchto sociálních uskupení je ekonomický; žádný podnik sice v té době nešel koupit, ale šlo ho úspěšně okupovat daným rodinným klanem a plně ho využít pro své potřeby. Rodina se tak stala základní ekonomickou jednotkou ve společnosti, která její potřebnost popírala. „*Rodiny odebírají čistý zisk, veškerou režii však nese stát, včetně ztrát. Stát platí otop, elektřinu i nájem a rodiny podnikají.*“¹³⁰ Rodiny tak existují ve dvojím diskursu: oficiálně se nadále proklamuje kolektivismus jako výdobytek socialistického státního zřízení, v soukromém sektoru rodiny preferují autonomii rodiny a klanu vůči socialistickému systému. Socialismus u nás začal tím, že

---

¹²⁸ MOŽNÝ, Ivo: *Proč tak snadno?...*, str. 43.

¹²⁹ Tamtéž, str. 46.

¹³⁰ Tamtéž, str. 44.

vyvlastnil rodinu, která v průběhu socialistického zřízení v Československu toto ekonomické zřízení totálně kolonizovala.¹³¹ Zde je velmi zajímavá myšlenka I. Možného o tom, že socialistický konzumerismus se rozvíjel přiměřeně nemožnosti formalizovat a množit rodinné zisky. Rodina se tedy snažila udržet a rozmnožit maximum možných majetků a tím konzumovala tolik výhod, ať už oficiálních či neoficiálních, které dané nastavení společnosti umožňovalo. Malá ekonomická výkonnost systému vedla k nutnosti angažovat se prostřednictvím rodinných klanových sítí v šedé ekonomice, kde ovšem platidlem za zboží nebyly peníze, ale protislužby. „*Makroekonomické potíže národního hospodářství socialistického státu se promítaly na úroveň mikroekonomiky do hospodaření obyčejné české rodiny dlouhodobým plíživým úpadkem trhu. Peněz bylo víc, než zboží.*“¹³² Určující pro sehnání zboží již nebylo množství peněz, které měla rodina k dispozici, ale systém darů, služeb a protislužeb. Na základě těchto protislužeb se I. Možný pouští do analýzy tří úrovní trhu. „*S právem prvního výběru, ještě před tím, než zboží přišlo do distribuční sítě, si nejvzácnější zboží rozdělovali příslušníci nomenklatur. Dostat některé zboží znamenalo prostě znát patřičného referenta. Některé zboží pak bylo tak vzácné, že bylo jen pro něho a jeho nejbližší rodinu: ani on už neměl přebytky, s nimiž by dál obchodoval. Zbytky z tohoto prvního trhu, které nebyly chudé, šly pak do prodejen. Ale ani zde se nedostaly na pult. Ocitly se na trhu druhého sledu. Teď uplatňovali pracovníci distribučních sítí svou klanovou prioritu vybrat si, než se otevře prodejna. Ti všichni ovšem také ze svých přebytků prodávali a zejména vzájemně si zboží mezi sebou vyměňovali a obchodovali, vyvlastnivše plíživě formálního majitele prodejen, tedy stát, způsobem, jež jsem v původním textu popsal. Nu a teprve to, co zbylo a co už se opravdu nedalo na tomto druhém trhu udat, šlo do regálů a normálně na pult, aby vytvořilo třetí trh, jediný oficiálně existující a zvnějšku viditelný. Jediný, na kterém peníze platily samy o sobě. Zásobování tohoto třetího trhu bylo ovšem stále žalostnější.*“¹³³ Rodiny na takto neblahou ekonomickou situaci služeb zareagovaly logicky: rychle revitalizovaly tradiční široké rodinné sítě, na jejichž základě začala probíhat velmi účinná bezpeněžní výměna zboží a služeb. Nutností začalo být samozásobitelství a co největší ekonomická soběstačnost rodin. Zdroje z šedé ekonomiky a přístup rodin k nim začal určovat status a možnosti rodin v nebývalé míře. To potvrzuje ve svém vyprávění i narátorka

---

¹³¹ MOŽNÝ, Ivo: *Proč tak snadno?...*, str. 43.

¹³² Tamtéž, str. 65.

¹³³ Tamtéž, str. 66.

vzpomínající na svatbu v roce 1986: „*No tak košíčků byl jeden typ, takže nebylo na vybranou, tam jako nebyla žádná jiná volba, naopak byl problém je sehnat, já jsem měla to štěstí, že jedna z mých tet pracovala v Krkonošských papírnách, takže mi je tam koupila ve velkoobchodě, takže jsme nemuseli nikde běhat po papírnicích.*“¹³⁴ Je zde patrné, že bez rodinných známých a protislužeb by dané zboží bylo dostupné špatně, či vůbec ne. Tento způsob hospodaření však byl stále více náročný na čas a vynaloženou energii. Objevuje se zde trh fungující na ekonomice dobré vůle a výměně hmotných věcí či služeb. Způsob tohoto ekonomického hospodaření je samozřejmě v daných podmínkách legitimní, je však obtížné spojovat ho s Evropou 20. století. Zde se při popisu, jak velký krok zpět v ekonomických kategoriích byly rodiny nuceny udělat, I. Možný opírá o teorii Pierra Bourdieua, která vznikla při studiu kmene Kabyľů v polopouštních podmínkách jižního Alžíru.¹³⁵ Shrneme-li základní princip ekonomiky daru a dobré vůle, dozvíme se, že „*[d]ar je vnější sociálně prezentovanou formou toho, co je ve skutečnosti směna. Obdarovaný je obdarováním zavázán a ve vhodné době oplácí dar komplementárním darem, pečlivě však skrývá, že by směňoval: i on prezentuje to, co dává, jako pravý dar, tedy nezištný výraz náklonnosti. Dlouhodobě musí být suma směn v rovnováze.*“¹³⁶ Tento způsob archaického bezpečného ekonomického myšlení ovládl z nutnosti i rodiny v socialistickém Československu. Laskavosti, využívání známostí a výměna zboží a služeb byla ve společnosti, kde se za peníze mnoho pořídit nedalo nebo na to byl kromě peněz potřeba i sociální kapitál a mnoho času, nutnost. Ekonomika dobré vůle je ovšem také velmi neprůhledná a nákladná, stejně jako tři úrovně trhu v socialistickém uspořádání. „*Cena peněz klesala a systém shánění nasazením sociálního kapitálu byl v každodenní praxi stále náročnější na čas, zdroje a energii.*“¹³⁷ To dokládá i vzpomínání jedné z narátorek: „*No tak, shánění, látka byla sehnána až v Karlových Varech (smích), když tam jel manžel na služební cestu, byla to šedá látka a šila mi to švadlena jako v Dubici, to je jako Česká Lípa, kde bydlela moje babička, no a měli jsme, manžel ten měl tmavomodrej oblek, no aby nám to trochu ladilo, no. Boty byly potíže sehnat, k tomu aby to bylo jako nějak hezký.*“¹³⁸ Je zde patrné, že už samotný proces sehnání a pořízení šatů byl procesem

---

¹³⁴ Svatba 1986.

¹³⁵ MOŽNÝ, Ivo: *Proč tak snadno?...*, str. 68.

¹³⁶ Tamtéž, str. 69.

¹³⁷ Tamtéž, str. 75.

¹³⁸ Svatba 1960.

dlouhým, bez zaručeného úspěchu a bez možnosti tento úspěch podpořit penězi více než sociálními sítěmi a de facto náhodou.

Vše výše zmíněné se dělo i proto, že socialistické vlastnictví, tzv. majetek všeho lidu, bylo vlastnictvím všech – a tím i nikoho. Mytický „všeholid“ nejenže neměl žádná práva a tím pádem ani žádné povinnosti – jeho hlavním nedostatkem bylo to, že jakožto právní subjekt nikdy neexistoval. Pod tímto příkrovem se postupně formovaly kvazivlastnické struktury, které měly disponibilní právo libovolně s výše zmíněným majetkem nakládat. Možnost disponovat tímto majetkem, který nebyl nikomu právně svěřen, byla spojena jednak s postavením osob v mocenských strukturách a jednak sítí vztahů příbuzenství a známostí. Této ekonomické situaci ve vlastnictví se říká poziční vlastnictví.

Tato fakta se velmi silně odrážela právě ve svatebních přípravách a komplikacích, které je provázely. Tyto přípravy jsou tradičně v rukou žen a ženy se snaží tento den, ať už pro sebe, nebo své milované, udělat co nejkrásnější a pokud možno nezapomenutelný. I z tohoto důvodu ženy v rozhovorech vzpomínají na nesnáze při zařizování svatby spojené s fungováním československé socialistické ekonomiky. V rozhovoru o svatbě v roce 1954 jsme se o faktu, že tyto potíže řešily převážně ženy, dozvěděli přímo, když narátor vzpomínal, že přípravy svatby šly zcela mimo něj, protože vše bylo v rukou budoucí ženy, maminek a rodinných známých.¹³⁹

Potíže při shánění potřebných věcí se v průběhu celého sledovaného období nezaměřovalo vždy jen na jeden druh zboží. Podle vzpomínek narátorek by se dalo říci, že potíže byly plošné a začínaly už na začátku; při snaze vybrat si vhodné oblečení. *„Musela jsem si ušít šaty. Látku jsem sháněla, nekupovala, to trvalo hodně dlouho pak jsem si vybrala teda, co mi přišlo vhodné, nebylo to úplně to, co jsem si představovala, na krásný dlouhý šaty, abych si připadala opravdu jako princezna. Manžel oblek sháněl normálně po obchodech, ale na něho jsme nakonec šli taky oblek, protože výběr nebyl zrovna dobrý.“*¹⁴⁰

Podle vzpomínek narátorů byl velký problém spojený s časově náročným sháněním a administrativou požadovanou ze strany státu i proces získávání snubních prstýnků. *„Prstýnky... no, samozřejmě, jsme měli takové široké prstýnky, takové jak, jako gravírované, byly problém, protože, ježiš Maria, kolik bylo druhů zase, když se šlo do zlatnictví, tam vlastně ani nebylo, dávali jsme si snad svoje zlato, ale co si já*

---

¹³⁹ Svatba 1954.

¹⁴⁰ Svatba 1976.

*vzpomínám, teď když se na to vzpomenu, tak myslím, že bylo, že jsme museli písemně doložit, kde jsme to zlato, z jakého šlo původu, že aby to nebylo prostě nějaký konfiskátní zlato po Němcích ještě, nebo prostě já nevím, ale vím, že jsme nějaký určitě že jsme nějaký papír, to mi utkvělo, kde jako jsme, místopřežní prohlášení, že zlato pochází z našeho prostě zdroje, jo, že jsme nikomu nevytloukli zuby z huby, a no. Měli jsme určitě aspoň dva měsíce ty prstýnky, že jsme si tam nechali vyrejtat taky, no určitě jsme si je nemohli, nemohli koupit a teď a jdeme a koupíme si prstýnky, to nebylo určitě.*¹⁴¹ Vynecháme-li všechnu tuto administrativu a dokládání původu zlata, dostaneme se i k další potíži, kterou ve své teorii zmiňuje i výše zmíněný I. Možný, a tou je naprosto nedostačující výběr spotřebního zboží v socialistickém zřízení. Tento omezený či žádný výběr různých druhů spotřebního zboží si odporuje se snahou komunistické ekonomiky o budování společnosti dostatku pro všechny. „*Prstýnky se tenkrát kupovaly tím způsobem, že si člověk musel obstarat jakoby, ježiš, jak by se to dalo říct, obstarat potvrzení o tom, že se bude vdávat a s tímhletem papírkem teprve v klenotnictví si vlastně vybrat svatební prstýnky.*“¹⁴²

Silným motivem mnoha rozhovorů bylo srovnání tehdejších možností při zařizování svatby s těmi současnými a na základě těchto úvah narátoři hodnotili tehdejší ekonomické možnosti pořádání. „*Měla jsem kytici z gerber, Ježiš, no to se zašlo do květinářství, tam se to objednalo, já nevím, 14 dní určitě dopředu, možná i víc, aby s tím plánovaný hospodářství počítalo (smích), ne, jako dneska, že teda se udělá kytky do hodiny a nádherná, byly jenom gerbery, kaly a karafiáty, snad, že to bylo takový všechno na jedno brdo, no určitě prostě nebylo nic jinýho. No, takže kytička z gerber, ta byla zase, když se na to dneska podívám, tak v mých očích byla krásná, ale dneska by to byla tak běžná kytky, že. Ježišmaria, co já už jsem od té doby dostala tisíce nádherných kytic, takový ty převislý, to už se nedělalo, v té době, už to vůbec nebylo, protože to byly jenom kytky takový...prostě komunistický, fakt, když si teď na to vzpomenu, tak to určitě ty kytky, který byly možná i v těch padesátých letech, ve válce i před válkou, tak ty se dneska dělají, takový ty cáry dolů, a takový krásný kytky, tak v té době, kdy já jsem se vdávala, tak jsme měly každá jedna druhá padesátá, furt ty kytky stejný, hnusný a stejný.*“¹⁴³

---

¹⁴¹ Svatba 1974.

¹⁴² Svatba 1986.

¹⁴³ Svatba 1974.

Na základě ekonomické teorie I. Možného týkající se fungování socialistické ekonomiky v interakci k rodinám a vzpomínání narátorů jsme se pokusili v této kapitole nastínit obtíže, které provázely přípravy svatby z ekonomického hlediska. S praktikami a možnostmi obstarávání spotřebního zboží v rámci svatebních příprav velmi úzce souvisí pořádání svatební hostiny. A právě jídlem a změnami ve stravování v době socialistického státního zřízení se budeme zabývat v další kapitole.

6. Svatební veselí u jídla aneb svatební hostina v průběhu dvou staletí

Nedílnou součástí svateb, jejich příprav i průběhu, je svatební hostina, jakési slavnostní vyvrcholení v polovině veselí mezi svobodným stavem ženicha a nevěsty a stavem novomanželským. V průběhu svatební hostiny se také odehrává předěl mezi zábavou oficiální a začátkem zábavy více uvolněné. Už ve starém Řecku a Římě, jejichž svatebním zvyklostem jsme se věnovali v kapitole o historii rituálů, byli ke stolu zváni lidé ze širokého okolí novomanželů. Byl to velmi důležitý rituál, protože společné jedení jídla a stolování na hostině znamenalo určitou záruku „míru“. Fakt, že spolu lidé zasednou ke stolu, je zavazuje k mírové komunikaci a koexistenci minimálně po dobu hodování.

*„Svatební hostina byla jednou z nejdůležitějších součástí celé svatební události. Rodina nevěsty se tu reprezentovala před širším příbuzenstvem, kmotry a dalšími pozvanými hosty. Proto se nevěstiny rodiče často i zadlužili, jenom aby mohli dceři vystrojit důstojnou svatbu a hostinu.“*¹⁴⁴ Zde vidíme, jak velký význam byl na začátku století svatební hostině přisuzován. Otázkou na další řádky zůstává, zda jí tento význam zůstal, popřípadě jakým způsobem se změnil, či podle přání socialistického režimu změnit měl.

Hodovalo se tehdy, v době před první světovou válkou, mnohem více, než jak to známe ze současné doby. Podle počtu podaných chodů se posuzovala úroveň celé svatby. Podle K. Skopové i chudá svatba měla alespoň dva prostřené stoly.¹⁴⁵ Začínalo se, stejně jako dnes a po celou dobu socialistického Československa, silným vývarem s nudlemi nebo knedlíčky. Dál však byla skladba potravin, oproti dobám socialistickým, zcela odlišná. Podávalo se vařené hovězí v křenové omáčce, husa pečená s jablky, smažená kuřata, vepřová pečeně se zelím, kořeněná zvěřina na smetaně, uzené se švestkovou omáčkou a mnoho dalších pochutin.¹⁴⁶ Zde vidíme, že styl svatební hostiny začátku století nám zůstává cizí. Na jistém zeskrornění svatebního hodování měly jistě svůj podíl i světové války a krize, které je doprovázely. Co však přes celý socialismus zůstalo stejné až do dnešních dnů, jsou svatební koláčky a sladké pečivo obecně.¹⁴⁷ Dokonce i svatební dort, který známe ze vzpomínek narátorek v průběhu celého

---

¹⁴⁴ SKOPOVÁ, Kamila: *Rodinné svátky o století zpátky: aneb oslavy a rituály v české domácnosti*. Praha, Akropolis 2010, str. 55.

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 55.

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 55.

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 57.

socialistického režimu v Československu, vznikl původně ze svatebního koláče, tzv. nevěstina koláče, který byl velký a ozdobený do výšky, zdobil svatební tabuli a na konci hostiny byl rozdán jako výslužka.¹⁴⁸ Je zde patrné, že styl upotřebení nevěstina koláče se od svatebního dortu příliš neliší.

Po roce 1948 se zásobování obecně potýkalo s krizí způsobenou jednak centrálním ekonomickým plánováním, jednak problémy při kolektivizaci, kterou provázela velký pokles zemědělské výroby, a v neposlední řadě samozřejmě hrál svou roli dopad války, která se v Československu ve stravování projevovala až do roku 1953 přidělovým lístkovým systémem, problémy však neustaly ani po jeho zrušení. Do stravování tedy nejen kvůli praktickým, ale také kvůli ideologickým důvodům začala zasahovat státní socialistická moc. „Charakter výživy ovlivňuje život každého jedince a má svůj vliv i na fungování společnosti, proto ani oblast výživy, jeví se jako oblast ryze soukromá, nezůstala mimo ideologické působení socialistického pojetí světa tak, jak se u nás projevovalo v druhé polovině 20. století.“¹⁴⁹ Stále větší roli při formování požadavků na podobu jídla tedy hráli také odborníci zabývající se otázkami racionální výživy. Socialismus své požadavky na úpravu stravovacích návyků vysvětluje tedy i vědecky i ideologicky, a tato snaha o zasahování do stravování obyvatelstva vypovídá o „fungování tehdejší společnosti, o proměnách životního stylu, o snahách vytvořit nového socialistického člověka, o vztahu k tělu a biologickým parametrům lidského života i o vztahu k otázkám spojeným s problematikou představ o žádoucí životní úrovni a jejích projevech.“¹⁵⁰

Problémy výživy obyvatelstva se, jak jsme již zmínili dříve, na počátku 50. let pochopitelně potýkaly zejména s následky války a všeobecné poválečné bídy, jejímž nejjevidentnějším projevem byl lístkový přidělový systém. Přestože vysoká konzumní úroveň 60. a 70. let je s tímto obdobím nesrovnatelná, můžeme společně s historikem Francem říci, že vývoj navzdory očekávání probíhal spíše pozvolně.¹⁵¹ Potíže, které se zásobováním Československo mělo, se snažilo propagandisticky zmírnit hesly typu: „Nasytit, ale neplýtvat.“¹⁵² Teprve od smrti J. V. Stalina se celý komunistický systém začíná více věnovat životní úrovni obyvatelstva. Pro pochopení zbídačeného stavu zásobování a stravování v komunistickém Československu si můžeme uvést fakt, že

¹⁴⁸ SKOPOVÁ, Kamila: *Rodinné svátky o století zpátky...*, str. 57.

¹⁴⁹ FRANC, Martin: *Řasy nebo knedlíky?: Postoje odborníků na výživu k inovacím a tradicím v české stravě v 50. a 60. letech 20. století*. Praha, Skriptorium 2003, str. 10.

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 10.

¹⁵¹ Tamtéž, str. 21.

¹⁵² Leták z roku 1951.

v roce 1956 poprvé podle statistik přesáhla denní kalorická spotřeba na obyvatele tři tisíce kilojoulů,¹⁵³ jen pro představu, dnes se při pokusech o hubnutí doporučuje snížit denní spotřebu na pět tisíc kalorií. Rozdíl je zde evidentní a poměrně velký.

Kromě výše popsané tíživé situace v zásobování potravinami je třeba si uvědomit, že ve vztahu k slavnostnímu hodování v socialistickém Československu se stal velkým tématem pokus o potírání luxusu včetně haute cuisine, což jsou gastronomické požadavky obvykle kladené na tak mimořádnou chvíli, jakou je právě svatební hostina. Tento požadavek je potvrzován i narátory, například narátor, který se ženíl v 50. letech, vzpomíná: *„Je fakt, že my jsme byli pevně rozhodnutí, protože to bylo nejbliž, s tím, že ten Grand byl velmi dobře zásobenej, na tu dobu, která byla, tak jsme se rozhodli, že tu svatbu budeme mít tam v tom Grandu... tam se ta svatba konala v takovým úzkým kruhu rodinym,... no a zbytek pak byl tady v tom bytě nahoře, a to zasejc de facto v úzkým kruhu rodinym, tam se jedly ty koláče a tam jsme si povídali.“*¹⁵⁴ Je zde vidět touha po pořádné svatební hostině s možností jídel z potravin, které v 50. letech evidentně nebyly samozřejmostí.

Po roce 1948 se objevil požadavek úplného přesunutí odpovědnosti za stravování z individua na společnost. *„Osvobození od masových návyků tedy od dosavadních spotřebních zvyklostí, bylo prezentováno jako konec konců součást celkového osvobozovacího procesu lidstva z třídní nesvobody a vázanosti a mělo souviset s osvobozovacím bojem tříd, národů, osvobozením žen atd.“*¹⁵⁵ Z výše uvedeného je patrné, že socialistický systém považoval stravování za velmi důležitou oblast, kterou je třeba zformovat podle požadavků nové socialistické doby. Velkým problémem tohoto působení na masy byla ve společnosti zažitá tradiční česká kuchyně středních vrstev. Tato strava byla ostrakizována jako městská strava kladoucí důraz na přepych a blahobyť, která postrádá zdravotní výhodnosti racionálním systémem doporučené výživy. Tato strava byla také kritizována pro své maloměšťáctví zděděné z dob minulých, protože holdování české stravě provázelo přejídání, které podle výživových odborníků vedlo k malé fyzické a nakonec i ke snižující se psychické kondici.¹⁵⁶ Nepříliš zdravá skladba jídla v českém prostředí byla tedy využita k ideologické propagandě vhodnějšího stravování mas. Aby tito experimentátoři obhájili své zabývání se stravovacími návyky obyvatelstva a jejich omezováním, snažili se

---

¹⁵³ FRANC, Martin: *Řasy nebo knedlíky?...*, str. 23.

¹⁵⁴ Svatba 1954.

¹⁵⁵ FRANC, Martin: *Řasy nebo knedlíky?...*, str. 28.

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 34.

neustále působit na veřejné mínění tvrzením, že potravin není v Československu nedostatek, ale přebytek, se kterým se kvůli zděděnému kapitalistickému stravování špatně hospodaří.¹⁵⁷ Samozřejmě šlo zejména o potřebu zdůraznit lepší zásobovací systém, než mají západní země, a o pranýřování stravy kapitalismu s jeho elitářskou vrstvou lidí, kteří si mohou dovolit více, než ti ostatní. Zde vidíme velký paradox v zásahu politického systému do stravování; na jednu stranu šlo o to dopřát blahobyt ve stravování celé společnosti, na druhé straně byl právě údajný blahobyt české národní tzv. maloměst'ácké kuchyně ostře kritizován. „*Sklon k přejídání a k vnímání velké spotřeby jídla jako znaku vysoké životní úrovně byl později chápán jako důsledek dlouhodobé chudoby českého národa a měl zmizet společně s kultivací celkové životní úrovně.*“¹⁵⁸

Kritizována byla česká kuchyně zejména proto, že byla sladká, tučná a těžká.¹⁵⁹ Velké rozhořčení mezi socialistickými odborníky vzbuzoval fakt, že byla tato strava v lidových vrstvách velmi zakořeněna a lidé se těchto jídel odmítali vzdát, což se týkalo i svatebních hostin. V 60. letech například hovoří narátorka o své svatební hostině a je zde dodnes znát velký důraz na to, aby bylo na hostině dostatek stravy a dobré, a je zde i vzpomínka, že nedostatek stravy byl vnímán jako norma: „*Tak k jídlu jsme měli předkrm, to bylo šunka, pak byla polévka, pak jsme měli husu, knedlík a dál bylo telecí, to bylo už ale jako k večeři, než jsme se rozešli, jenom naše babička z Boleslavi, ta měla strach, že tam bude mít hlad, tak se najedla v bufetu no a pak všechno schovávala do tašky (smích).*“¹⁶⁰

Ke svatební hostině se váže i nesnášenlivost československých socialistických výživových odborníků ke knedlíkům.¹⁶¹ Nechuť ke knedlíkům ze strany odborné veřejnosti způsobila, že v roce 1965 byla dokonce svolána konference, která se věnovala problematice průmyslového loupání brambor, aby v jídelnách nahradily knedlíky. Ze vzpomínek narátorů je patrné, že tato snaha se minula účinkem, skoro na každé svatbě, o které jsem slyšela v rozhovorech, se podávaly knedlíky, nejčastěji se svíčkovou a s brusinkami. „*Co bylo k obědu no, vím, že byla knedličková polévka, která se jedla z jednoho talíře. Jako to snad bylo všude, jsme měli prostěradlo kolem sebe*

---

¹⁵⁷ FRANC, Martin: *Řasy nebo knedlíky?...*, str. 27.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 39.

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 38.

¹⁶⁰ Svatba 1960.

¹⁶¹ FRANC, Martin: *Řasy nebo knedlíky?...*, str. 42.

*omotaný to si pamatuju. A to druhý jídlo. Vím, že byli nějaký dvě, dvě možnosti nebo dvě, dvě menu. Svíčková nebo vepřový přírodní maso, ale to už nevím přesně.*¹⁶²

Zatímco 60. léta byla nesena na vlně optimismu ve vědecký přínos při řešení potíží se zásobováním, v 70. letech tento optimismus pomíjí, „*nová moc se snažila získat podporu širokých vrstev vyhověním tradičním představám o konzumním blahobytu a k nějakým socialistickým stravovacím experimentům zaujala odstup.*“¹⁶³ Přestože z výše zmíněného je patrné, že ideologické působení na stravu v 70. a 80. letech ustalo, jídlo na hostině zůstalo po celou éru socialistického režimu nezměněné, narátorky v pozdějším období si jsou této neměnnosti v jídelníčku vědomy. „*Jo, ta hostina, no, co my jsme mohli jíst? Samozřejmě knedličkovou polívku, si pamatuju jak dneska, protože jsem mu málem (smích) vyrazila zub, jak se mi klepaly ruce, a tou jednou lžící, jo, když jsem to nabrala, tak jsem, on měl kníra, tak jsem se takhle nemohla to, dostat, a rozrazila jsem mu takhle zespona ret, no takže jsem, no to je moje celkem taková raketa, že když něco, tak vždycky musím udělat faux pas, tak. No, polívka, svíčková byla samozřejmě, to je snad tradice, no taky nějaký medajlonky, no to už bylo něco teda, protože to jsme měli masíčko, medajlonky nějaký, jen tak jako aby se bralo, protože to taky nebylo, protože se nedělalo prostě, takový jídla nebyly, jako že by se na zahradě peklo prase, Ježiš, to vůbec nebylo, to by snad na nás zavolali StB, kde jsme na to vzali, to si vůbec neumím představit, dneska když si to tak zpětně vůbec, to vůbec by nebylo možný, udělat zahradní párty, to by tam přišli jak na... jako pod tlakem určitě, no tak to byla taková úplně komerční hostina, vod do, žejo, to byly časy, přesně taková hostina jako když si vzpomenu v tom filmu, Ježišmarija, jak že se ten film jmenoval, Jo, Vrchní, prchni (smích), jo, jak tam, jak je tam obírá a měli tam tu svatební... tak zrovna takovou, tak to nebylo vůbec možný, kdo na to neměl prostředí, my jsme měli rodinnéj domek, ale to vůbec nebylo možný, to se nedělalo, určitě se to nedělalo.*“¹⁶⁴

Dokonce, i když si narátorka na svatební hostinu nebyla schopná hned vzpomenout, což se během rozhovorů stávalo, svíčkovou si jako symbol svatební hostiny během socialismu vybavil každý narátor: „*Tak moje svatba probíhala 3. září roku 1977, a probíhala na úřadě, na Staroměstské radnici, a hostina byla doma, bydleli jsme ve dvoupokojovém bytě s kuchyní větších rozměrů a sešlo se nás na svatební*

---

¹⁶² Svatba 1976.

¹⁶³ FRANC, Martin: *Řasy nebo knedlíky?...*, str. 25.

¹⁶⁴ Svatba 1974.

*hostině 27, a prakticky byla i domácí strava, svíčková, a babička myla i nádobí a všechno, nikoho k ruce jsme neměli a zúčastnili se prakticky příbuzní a takoví Ti nejbližší známí z našeho okruhu.*¹⁶⁵

I podle odborníků je strava vnímána jako jedno z posledních útočišť starých tradic spojených se svátky a slavením.¹⁶⁶ Je zde patrné, že svatební hostina se v průběhu jednoho století velmi zjednodušila co do počtu podávaných jídel a ustálil se jakýsi kánon podávaných chodů, jakýsi prototyp luxusu, kterým se stal tradiční silný vývar s knedlíčky, svíčková s knedlíkem a brusinkami a svatební dort. Pokud se podával předkrm, tak šunková rolka s křenem, ta už však jako chod na svatbě tak pravidelná nebyla. Tento trojí chod svatební tabule je jako tradiční svatební pokrm vnímán dodnes.

---

¹⁶⁵ Svatba 1977.

¹⁶⁶ FROLEC, Václav: *Svatební obřad: současný stav a proměny...*, str. 116.

7. Svatební fotografie a šaty, jejich vývoj a estetické zobrazení

7.1. Svatební fotografie

V této kapitole se budeme zabývat nejtrvanlivějším atributem svatby – fotografií. Svatební fotografií zde chápeme fotografii svatebního manželského páru nebo skupinové fotografie svatebních hostů.¹⁶⁷ Tento způsob upomínání se na svatební den je velice důležitou rodinnou archiválií, protože „*víc, než kterékoliv jiné fotografie působí esteticky a emocionálně i na pozorovatele stojící stranou rodinných vztahů.*“¹⁶⁸ Dokonce i akt pořizování těchto snímků je důležitější, než by se na první pohled zdálo, což napovídá umístění tohoto počínání v souslednosti svatebních rituálů. „*Fotografování se většinou koná bezprostředně po složení manželského slibu. I z tohoto faktu je zřejmé, jaká důležitost byla a je svatební fotografii přisuzována.*“¹⁶⁹ Svatebčané mohli i několik hodin čekat na fotografující se manželský pár ještě před hostinou. Přes toto nesporně podstatné místo v celém rituálu je fotografie podle některých velmi zanedbávanou složkou při výzkumu svatebního rituálu. „*Svatbě je věnována více než bohatá literatura, od pozitivistických popisů a zcela konkrétních přesných záznamů až po obecné studie založené na široké komparaci. Oč více je zápisů, o to méně zmínek je právě o fotografování. Fotografie je přesto se svatebním obřadem neodmyslitelně spjata od konce 19. století.*“¹⁷⁰ Takto brzké rozšíření fotografování je možné zejména díky dostupnosti fotografických ateliérů v této době, což způsobilo možnost fotit každou svatbu bez ohledu na to, zda se konala ve městě, či na venkově. Zpočátku svatebčané dojížděli do ateliérů, později fotograf s rekvizitami dojížděl na místo svatby.

Přes svou masovost si jsou fotografie pořizované na svatbách od konce 19. století velmi podobné. „*Ve střední Evropě byla podobnost svatebních fotografií v 19. století dána nejen omezenými možnostmi technického vybavení, ale do určité míry také tím, že to byla především Vídeň, která poskytovala školení fotografům.*“¹⁷¹ Tento fakt je na svatebních fotografiích poznatelný podle stejného formátu snímků, podle podobných architektonických a výtvarných znaků při focení v ateliérech, podle podobných rekvizit a kompozičního uspořádání focených lidí. Tato kompoziční klišé jsou ve střední Evropě tak zakořeněná, že ještě na svatebních fotografiích z osmdesátých let minulého století jsou k nalezení bílé pánské rukavice k obleku, které

¹⁶⁷ BERÁNKOVÁ, Helena: Svatební fotografie. In *Vlastivědný sborník...*, str. 311.

¹⁶⁸ Tamtéž, str. 315.

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 311.

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 311.

¹⁷¹ Tamtéž, str. 312.

muž svlečené drží při focení novomanželského páru, přestože na obřadu je na sobě neměl.

Přes jistý tradicionalismus v rekvizitách má z řemeslného hlediska česká poválečná fotografie výborné jméno a kvalitu zpracování. Úpadek řemeslného fortelu a poctivosti a kolísavá kvalita produkce fotografií nastupuje v šedesátých letech dvacátého století.¹⁷² Přesto můžeme říci, že typově jsou si fotky stále velmi podobné, tedy nejčastěji portrét novomanželů, portrét všech svatebčanů a portrét novomanželů s rodiči a družbou, případně svědky. Reportážní záběry z průběhu svatebního obřadu – od příchodu do obřadní místnosti přes výměnu svatebních prstenů a polibek až k blahopřání svatebních hostů či nearanžované momentky – jsou záležitostí rozšířenou až po polovinu dvacátého století společně s barevnou fotografií. V Československu se obojí prosadilo až začátkem 80. let a z narátorek oslovených v rámci tohoto výzkumu měly barevné fotografie pouze dvě a reportážní záběry ze svatby žádná. Můžeme tedy říci, že od osmdesátých let dvacátého století nastupuje barevná fotografie a kvantitativní rozšíření záběrů ze svatby.

Svatební fotografie je formou sebe prezentace novomanželů, přesto je ovlivňována společenskými konvencemi, módou i dalšími faktory. I tyto mimořádné fotografie udržují řetězec rodinné paměti a kolektivního sebevědomí.

Fotografie má vždy několik vrstev, které lze podrobit analýze: „*Zobrazený fotografovaný předmět či situaci přímo, tedy to, co je na fotografii explicitně zobrazené. Dále je to kontext ze zobrazeného odvoditelný, tedy například vztahy a hierarchii rodinných příslušníků nebo dodržování tradice či její negaci. Můžeme zkoumat také technickou stránku snímku či způsob práce svatebního fotografa.*“¹⁷³ Na svatební fotografii lze analyzovat i ty nejmenší maličkosti a drobnosti. „*Pózy, gesta, oblečení, výrazy, které lidé na fotografii zaujmají, vyjadřují také styl, úroveň a kvalitu sociálních kontaktů a odrážejí sociální, regionální i etnická specifika.*“¹⁷⁴ My však k této analýze přistoupíme až po další dílčí kapitole, kde se budeme věnovat módě, aby analýza fotografií byla co nejkompletnější. Přesto již teď můžeme očekávat, společně s dr. Beránkovou¹⁷⁵, že na fotografiích půjde výborně sledovat změny, které se udály ve svatebním rituálu v průběhu posledních sta let: namísto v soukromém domě s mnoha hosty z dané komunity se svatební hostina koná na veřejném místě, ovšem s omezeným

---

¹⁷² BERÁNKOVÁ, Helena: Svatební fotografie. In *Vlastivědný sborník...*, str. 314.

¹⁷³ Tamtéž, str. 9.

¹⁷⁴ Tamtéž, str. 315.

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 315.

počtem hostů, místo pěších svatebních průvodů se k místu obřadu přijíždí auty, mění se počet i věkové složení hostů, mění se jídla podávaná na slavnostní tabuli i symboly a rituály spojeny se svatebním přechodem mezi zadané.

7.2. Vývoj módy v socialistickém Československu s ohledem na tvorbu svatebních šatů

V této kapitole se budeme zabývat reakcí módy na komunistické uchopení moci v Československu. „Změna společenského systému po uchopení vlády komunisty v roce 1948 zasáhla do všech oblastí života. Mohlo by se zdát, že móda a odívání jsou natolik vzdáleny otázkám politické moci, že zůstanou ušetřeny pozornosti vládnoucí strany nebo že změny budou jen nepodstatné. Takové zdání by však znamenalo hluboké nepochopení jak povaze módy, tak způsobu ovládnutí života komunistickým mocenským aparátem.“¹⁷⁶ O oblékání se tento totalitně smýšlející politický systém zajímal proto, že oděv, podléhající módním proměnám, věrně odráží atmosféru při svém vzniku, informuje o hospodářské a zejména kulturní úrovni své doby.¹⁷⁷

Komunistický systém se o módu tedy zajímá proto, že móda je svébytnou společenskou formou, která velmi citlivě a jednoznačně reaguje na společenskou situaci. Důvod, proč se vládnoucí moc snažila zasáhnout do odívání, je ten, že móda, ač se to na první pohled nezdá, reflektuje velmi jasně ekonomické podmínky, kulturní vyspělost společnosti a hlavně vyjadřuje interakci mezi individuem a společností. Tuto interakci je možné pozorovat dodnes, přestože již není jasně dané „správné“ oblékání, to „alternativní“ poznají všichni na první pohled a vždy nám o oblečeném člověku podává nějaké informace. „Oděv je citlivým výrazem svobody a tvůrčí síly individua a jeho vztahu k druhým lidem a k celé společnosti.“¹⁷⁸ Chápeme-li módu jako oblast, která se nějakým způsobem dotýká všech oblastí lidského života, pak je jasné, že politický systém s totalitní podstatou, tolik se lišící od předchozího pluralitního demokratického systému, se musel projevit v charakteru módy a odívání. Móda a styl oblékání se měly stát ideologickými nástroji na ovládnutí společnosti, a i proto stálo odívání v centru pozornosti komunistického režimu.¹⁷⁹ Můžeme tedy říci, že socialistický systém zabraňoval přirozenému vývoji módy, aby tento specifický projev lidské individuality mohl ovládat.

¹⁷⁶ HLAVÁČKOVÁ, Konstantina: *Česká móda 1940-1970: Zrcadlo doby*. Praha, Olympia 2000, str. 34.

¹⁷⁷ NOVÁKOVÁ, Lenka: *Svatební oděv a doplňky nevěsty ve sbírkách etnografického ústavu Moravského zemského ústavu...*, str. 23.

¹⁷⁸ HLAVÁČKOVÁ, Konstantina: *Česká móda 1940-1970...*, str. 34.

¹⁷⁹ Tamtéž, str. 34.

Je důležité uvědomit si zde také, že ovlivňování módy s příkazy a zákazy není specialitou či novinkou totalitního komunistického vládnutí, ale provází z politických či náboženských důvodů lidstvo od nepaměti. Jako příklad můžeme uvést zakrývání vlasů v muslimských zemích nebo důraz na italskou módu ve třicátých letech pod vládou fašismu.

V poválečné hospodářsky velmi zdecimované Evropě se móda zpočátku řídila jasnými pravidly danými ekonomikou. *„U nás, tak jako v jiných státech, byl nejprve propagován věcný a hospodárny styl, ve kterém se každé pravidlo opíralo o princip praktičnosti a malých výdajů.“*¹⁸⁰

V roce 1954 komunistický systém zestátnil veškeré soukromé podnikání, čímž měl v následujících letech dokonalou kontrolu nad výrobou, samozřejmě i textilní. *„Rozhodujícím prvkem ideologického ovlivňování módy byla teze o prohnilitosti kapitalistického společenského zřízení a všech předcházejících a z toho vyplývající nutnost budovat nové společenské zřízení zbavené vykořisťování člověka člověkem.“*¹⁸¹

V tu chvíli získal stát moc zasahovat do výroby, čímž samozřejmě způsobil naprostou neschopnost textilního průmyslu flexibilně reagovat na módu a vyhovět požadavkům spotřebitelů. Tento nedostatek, zákaznicky obchodů nepříjemně reflektovaný, byl různě ideologicky opodstatňován. Příkladem takového ideologického působení v oblasti módy je podle historičky Hlaváčkové¹⁸² úvodník časopisu Žena a móda z ledna 1949: *„Textilu je stále poměrně nedostatek a bude ještě dlouho trvat, než se nám podaří splnit všechna přání širokých spotřebitelských vrstev a než budeme moci říci, že jsme nejen nejlépe obutým, ale i nejlépe oblečeným národem.“*¹⁸³ Stejný styl propagandy byl používán i jinde, jak je vidět výše v kapitole o jídle, kde dostatkem potravin argumentovali proti stížnostem. Ve stejném listu je spotřebitelům slibováno, že se zajistí distribuce vyrobeného zboží všem spotřebitelům, samozřejmě na úkor počtu druhů vyrobeného zboží. Už v roce 1949 je tedy předeslána určitá uniformita, která provází celé sledované období. Výše proklamovaná strohost a uniformita oděvu se uplatňovala i při svatbách, kdy většina žen, jak dokládají fotografie z padesátých let, volila pro tuto slavnostní chvíli kostým, jak uvidíme níže.

Ideologické působení je znát i ve světě módní inspirace, kde se má vymýšlet zejména pracovní oděv pro nového socialistického člověka, který má zpřetrhat vazby

---

¹⁸⁰ HLAVÁČKOVÁ, Konstantina: *Česká móda 1940-1970...*, str. 34.

¹⁸¹ Tamtéž, str. 36.

¹⁸² Tamtéž, str. 36.

¹⁸³ Tamtéž, str. 36.

s kapitalistickou společností.¹⁸⁴ Oděv v padesátých letech musí být především pohodlný a účelný, bez zbytečných příkras. Z počátku socialistického zřízení byl jako přežitek feudalismu odvrhnut i кроj či prostá inspirace jeho vzezřením, přestože na konci šedesátých let a zejména v letech sedmdesátých se právě v lidovém oblečení sahá pro inspiraci, aby oblečení přestalo být strohé a uniformované.

Kromě oděvu pro práci, jehož ideologický podtext je téměř neoddiskutovatelný, se samozřejmě tvořilo oblečení i pro oddechový čas, jeho tvorba však byla překvapivě ještě o něco náročnější, protože „*tyto obleky nesou v sobě největší nakupení nezdravého měšťáctví.*“¹⁸⁵

Přestože režim hlásá zrovnoprávnění i v oblékání, chce, aby se všem občanům dostávalo stejně, tak vyhlášené prvorepublikové salóny jako Rosenbaum nebo Podolská nebyly zrušeny, ale znárodněny, a šilo se v nich pro mocenskou garnituru.¹⁸⁶ Oficiální návrat k západní módě je proklamován až na konci padesátých let.¹⁸⁷

7.3. Vývoj módy svatebních šatů analyzovaný na dobových fotografiích

Zpočátku je nutné blíže si definovat přístup k svatebním šatům: „*Svatební úbor byl vždy chápán, nejen v městském, ale i v tradičním prostředí, jako oděv výjimečný, kterému je věnována patřičná pozornost a mimořádná péče.*“¹⁸⁸ Právě tento přístup se socialistickému politickému zřízení nehodil při ideologickém působení na masy. V padesátých letech se tedy režim snažil výrazně nabourat tradiční obraz svatby jako výjimečné události. Do značné míry se mu to dařilo – ženy se vdávaly většinou v kostýmku, který byl v řadě případů k nerozeznání od normálního civilního oděvu (nebo to prostě civilní oděv byl). Je zde patrný vliv SSSR, kde se některé páry braly dokonce ve zcela unisexových uniformách,¹⁸⁹ ačkoliv takto radikální přístup se v Československu neprosadil. Po roce 1955 nastupují v reakci na světovou módu sukně do půli lýtek, ať už úzké nebo bohatě nabírané. Na konci padesátých let se objevují nové textilní materiály – silon a monofil – což je evidentní právě na slavnostních a svatebních úborech.¹⁹⁰ Na fotografiích z tohoto období je tento trend dobře pozorovatelný. Na první

¹⁸⁴ HLAVÁČKOVÁ, Konstantina: *Česká móda 1940-1970...*, str. 36.

¹⁸⁵ Tamtéž, str. 38.

¹⁸⁶ Tamtéž, str. 39.

¹⁸⁷ Tamtéž, str. 42.

¹⁸⁸ NOVÁKOVÁ, Lenka: Svatební oděv a doplňky nevěsty ve sbírkách etnografického ústavu Moravského zemského ústavu..., str. 23.

¹⁸⁹ FIGES, Orlando: *Šeptem: soukromý život ve Stalinově Rusku...*, str. 31.

¹⁹⁰ NOVÁKOVÁ, Lenka: Svatební oděv a doplňky nevěsty ve sbírkách etnografického ústavu Moravského zemského ústavu..., str. 31.

fotografii¹⁹¹ z tohoto období vidíme manželský pár z roku 1955. Žena má na sobě šaty z monofilu, který byl velmi oblíbený, jak je zmíněno výše, a k těmto šatům má závoj, který ovšem nezakrývá obličej. Oproti výše zmiňovaným normám má tato nevěsta velmi bohatou a nápadnou kytici. Na další fotografii¹⁹² z tohoto období, konkrétně z roku 1952, je nevěsta v již zmiňovaném civilním obleku, konkrétně v kostýmu, nemá žádný závoj a kromě kytice nic neodkazuje k svatební fotografii. Na jiné fotografii¹⁹³ vidíme také nevěstu rovněž v civilním kostýmu, tato nevěsta již však má závoj, dokonce i korsáž, což nebývá u nevěst obvyklé, tu mají obvykle jen ženiši, a opět vidíme nádhernou svatební kytici, na které v páté kapitole vzpomíná jedna z narátorek.

V průběhu času se však v oblékání od socialistických ideálů upouštělo a móda začala dohánět trendy západního světa, kromě střihů a materiálu i v napodobování hvězd populární kultury, nejvýrazněji podle modelky Twigy, takže módní svatební šaty byly v této době s útlým živůtkem a mírně se rozšiřující sukní nad kolena. Tento střih, jak je patrné v obrazové příloze,¹⁹⁴ nevyžadoval a vlastně ani neumožňoval nějaké zvláštní zdobné prvky, takže tyto šaty lpěly převážně na kvalitním materiálu, třeba krajce. Vrátil se trend bílých šatů, který, ač není původně křesťanský, se na západě držel kontinuálně od začátku 20. století.¹⁹⁵ V takto střižených šatech, ať už se jednalo o svatební či nikoliv, žena působila mladistvě, což byl požadavek optimistických šedesátých let. V obrazové příloze¹⁹⁶ z tohoto období vidíme nevěstu z roku 1967, která plně odpovídá trendům doby, má krátké krajkové šaty nad kolena a vyčesaný drdol. Na další fotografii z šedesátých let¹⁹⁷ je nevěsta stále ještě v kostýmku, jako bylo v módě v padesátých letech, ale tento kostýmek má již velmi módní fazónu a nevěsta má rovněž velmi módní klobouk se závojem. Na další fotografii¹⁹⁸ z tohoto období je vidět další nevěsta z roku 1969, která opět drží linii krátkých svatebních šatů a módnost této linii zde drží i svědkyně, která je na fotografii zobrazena.

Sedmdesátá a osmdesátá léta byla oproti tomu stylově značně nejednotná a z fotografií je patrná jistá bezradnost nevěst při hledání vhodného oděvu. S nástupem normalizace odzvonilo krátkým střihům i progresivním módním trendům a výběr

---

¹⁹¹ Příloha číslo 28.

¹⁹² Příloha číslo 29.

¹⁹³ Příloha číslo 30.

¹⁹⁴ Příloha: šaty číslo 31 – 33.

¹⁹⁵ GUIBERT-FOURRÉ, François: *Le mariage et ses rites d'hier a aujourd'hui*. Paris, Archive set culture 2010, str. 41.

¹⁹⁶ Příloha číslo 31.

¹⁹⁷ Příloha číslo 32.

¹⁹⁸ Příloha číslo 33.

v obchodech se omezil, ale nevěsty se odmítaly vzdát zdobených bílých rób. Ke slovu proto přišla různá provizorní řešení, často prováděná v domácích podmínkách nebo za pomoci švadlen:

„Ano, byly nevěsty, které se vdávaly jako v bílé róbě, většinou to šila nějaká švadlena, jak se říká, ze sousedství, protože vlastně nebyla možná žádná volná živnost, takže švadleny, které šily pro, jako pro lidi příchozí, neexistovaly, jako že by někdo řekl: ‚Ano, já mám švadlenu, která se tím živí.‘ Většinou se tím živil někdo, kdo to uměl, jenže svatební šaty je na nevyučeního člověka, nebo na člověka, který se tím standardně neživí, asi velké sousto, co se týče profesní znalosti, takže některý ty šaty vůbec nedopadly dobře, byl to prostě docela děs (smích).“¹⁹⁹

Na fotkách z dob normalizace proto najdeme nevěsty v šatech různých střihů, délek i barev a často neumělého provedení. V průběhu let se však velmi lišily podmínky, za kterých se snažily svoje představy realizovat a zejména v sedmdesátých letech se na shánění vhodných šatů podílela celá rodina či široký okruh známých, např.: *„Moje maminka šila u paní Kárské, která měla sestru, která za války emigrovala do Švýcarska no a ona (paní Kárská) mi od ní přinesla ty šaty po její dceři, která se vdávala, a ty byly určitě takový putovní, protože já jsem se vdávala a už za týden byla další princezna, co si je zkusila na svojí svatbě.“²⁰⁰*

Na fotografiích ze sedmdesátých let je patrné to, co bylo napsáno výš, včetně vlivu západní módy, který k nám v průběhu šedesátých let pronikal a jehož vliv ještě zcela neodezněl. Na první fotografii²⁰¹ z tohoto období je vidět jen nevěsta v dlouhých krajkových princeznovských šatech, bez závoje a s květinou, která se ve srovnání s padesátými lety jeví velmi nezajímavá a obyčejná. Na další fotografii z roku 1972 je k vidění další nevěsta ve stylu princezny, na hlavě má korunku a je oblečena do dlouhých splývavých krajkových šatů. Styl princeznovských šatů se u nás tedy přes nevěli normalizačního režimu udržel. Na poslední fotografii z tohoto období, konkrétně z roku 1975, je naopak k vidění nevěsta, která si s útlumem módní inspirace z šedesátých let poradila po svém a trend bílých dlouhých šatů, který se v různých obměnách drží prakticky dodnes, ne zvolila pro svůj svatební den.

Ke konci osmdesátých let se tedy začaly prosazovat bílé róby západního typu šité podle střihů ze západoněmeckého časopisu Burda. Ten se do Československa

---

¹⁹⁹ Svatba 1986.

²⁰⁰ Svatba 1986.

²⁰¹ Příloha číslo 34.

dostával jen v několika výtiscích pro prodejnu zahraničního tisku, ženy tak často stříhy obkreslovaly, půjčovaly časopis svým sousedkám a kamarádkám, případně se ho snažily získat různými podloudnými cestami, například poštou od známých v zahraničí. Od roku 1987 vycházela mutace Burdy v Sovětském svazu a jeho dostupnost se rapidně zvýšila. Na fotografiích z osmdesátých let vidíme právě onu klesající řemeslnou dovednost při tvorbě bílých svatebních šatů. Od narátorky²⁰², která se vdávala v roce 1986, víme, že jeden z dalších důvodů, proč se šaty z tohoto období nejeví na fotografiích zcela povedené, je jejich půjčování. To v praxi znamenalo, že někdo za pomoci příbuzenstva a švadleny ušil bílé svatební šaty, ve kterých se pak vdávaly dívky odpovídajícího věku a postavy z širokého okruhu známých. V tomto období je také zaznamenán nástup barevné fotografie, což vidíme na jedné svatební fotografii z tohoto období.²⁰³ Na této fotografii z roku 1986 vidíme právě onu výjimku z trendu bílých šatů, tato nevěsta má růžové šaty s rolákem, které jsou lehce pod kolena, a nemá žádný závoj. Je to fotografie narátorky z roku 1986, která, jak je citováno výše, měla velké výhrady právě k bílým šatům pořizovaným takřkajíc „doma na kolena“. Je zde patrné, že i osobní sympatie či antipatie k převládajícímu trendu určovala vzhled nevěsty. Reportážní záběry ze svatby se v tomto výzkumu neobjevily.

Po uskutečnění vizuální analýzy fotografií je možné říci, že móda svatebních šatů v průběhu celého trvání socialistického Československa věrně odrážela politickou i hospodářskou situaci země. V padesátých letech je patrná jak poválečná bída, tak ideologické trvání na zcivilnění svatebního obřadu. V šedesátých letech je na fotografovaných šatech patrné politické uvolnění, začínající inspirace západní módou a módními ikonami a hospodářské vzednutí potvrzované do té doby poměrně nedostupnou krajkou. V sedmdesátých letech je patrna výše zmíněná bezradnost po znemožnění módní spolupráce se Západem. Přesto většina nevěst již volí dlouhé bílé šaty různých stříhů a materiálů. Dlouhé bílé šaty ve stylu zhruba odpovídajícímu dnešním trendům se objevují v sedmdesátých letech, jak je řečeno výše. Tento styl, byť vyráběný v jednotlivých šatech s klesající řemeslnou zručností, se až na výjimky drží do konce námi sledovaného období.

---

²⁰² Svatba 1986.

²⁰³ Příloha číslo 38.

Závěr

Tato diplomová práce se zabývala studiem vývoje a změn svatebních zvyklostí v letech 1948 – 1989, to jest v období komunistického Československa. Období bylo vybráno na základě teze, že komunistický režim měl snahu ovlivňovat všechny aspekty lidského života. Na základě orálněhistorického kvalitativního výzkumu, doplněného o obrazovou analýzu fotografií, byly sledovány proměny svatebního rituálu a věcí s ním souvisejících v průběhu zmíněného období. Postup při sběru dat je blíže specifikován v metodologické kapitole. Tento postup umožnil konfrontovat písemné materiály, které se svatebního obřadu v tomto období týkají, se skutečnými detaily jeho průběhu a příprav, jak si je uchovali v paměti dotazovaní narátoři.

Práce vychází z dostupných relevantních zdrojů zabývajících se svatební problematikou, konkrétně se jedná o fotodokumentaci, statistické údaje a dobový tisk odpovídající tématu zaměření (konkrétně časopis *Vlasta*), jakož i další dostupné zdroje, zejména pak odbornou literaturu. Důležitým rysem výzkumu je zaměření se výhradně na městské prostředí, a to z toho důvodu, že většina dostupných výzkumů o svatbách se zabývá prostředím venkova, kde se uchovaly tradiční folklorní zvyky a obyčeje. První práce zaměřené na podobu svatebního obřadu ve městech začaly vznikat až na konci 60. let 20. století s tím, že se jedná zejména o krátké studie. V průběhu minulého a předminulého století přitom došlo k masivnímu stěhování obyvatel do měst, tudíž si vývoj a proměna městského svatebního obřadu nepochybně zaslouží pozornost.

Druhá kapitola se zabývá historickým vývojem svatebních příprav a svatebního obřadu. Historický exkurz, který začal ve starověkém Řecku a skončil u legislativních změn druhé poloviny dvacátého století, byl nezbytný pro pochopení svatebních zvyklostí.

Na první pohled působí svatba v kontextu Evropy a zvyklostí, které jí předcházejí i ty, které ji doprovázejí, velmi koherentně. Při bližším pohledu na dějiny se však ukazuje, že se svatební zvyklosti neměnily, ale pouze přizpůsobovaly právě převládající kultuře a náboženství. Proto si svatba vždy ponechala něco ze svatebních zvyků a tradic předků. Tak se například dodnes unáší nevěsta ze svatby, v čemž můžeme spatřovat prvky římské, a to za účelem zmatení zlých duchů. Bez znalostí obdobných historických nuancí a souvislostí by mohla být fakta z rozhovorů a odborné literatury nesprávně interpretována.

Třetí kapitola nazvaná *Svatba v představách státní moci*, se zabývá představou státní moci o průběhu svatby a o její celkové podobě. Tyto představy byly ve velké míře ovlivněné snahou režimu dokázat úspěšnost socialistického modelu rodiny a jeho vyšší mravní a ekonomické kvality v porovnání s kapitalistickým Západem, kde krátce po druhé světové válce začala krize rodiny. Tyto změny byly sledovány za pomoci teorie Hanse Maiera a Emilio Gentila o politickém náboženství, dále na základě metodiky svatebních obřadů vydávané státem pro oddávající úředníky a v neposlední řadě na základě článků o svatebních přípravách v časopise *Vlasta*, které se týkaly svatebních příprav s předpokladem, že přes všudypřítomnou cenzuru neprošly články, které by ideologicky neodpovídaly státní představě o svatbě. Z mediální analýzy vyplynulo, že se komunistický systém skutečně snažil vést obyvatele socialistického Československa k určitému zjednodušení a zevšednění svatby. Podle Maiera a Gentila to bylo proto, že totalitní systémy přebírají obřady tradičně spravované náboženstvím a přizpůsobují je svému vidění světa. Socialistické vidění světa, což vidíme i v člancích uveřejněných ve *Vlastách* ve sledovaném období, je velmi uniformní a nepřející luxusu v jakékoliv formě. Svatba je tak v představě státní moci toliko byrokratickým úkonem nutným pro fungování v rámci socialistické společnosti, který ani zvyky, ani módou nemá být spojován s předcházející kapitalistickou společností.

Ve čtvrté kapitole se práce zabývá socioekonomickými faktory ovlivňujícími svatby v rámci Československé socialistické republiky. Mezi tyto faktory patří především ekonomické zvýhodňování manželských párů v porovnání se svobodnými jedinci a výrazně širší možnosti osamostatnění (například do pořadníku na byt se svobodný člověk prakticky nedostal) přivedly společnost k tomu, že počet lidí, kteří svoje soužití uzákonili, měl velkou procentuální převahu nad svobodnými. Tento trend nárůstu sňatkovosti naprosto odpovídá obdobím, kdy byly nejvíce rozšířeny sociální programy podpory mladých rodin (státní politika tento trend podporovala, protože chtěla dokázat, že se sovětského bloku netýká rodinná krize), a kdy se průměrný věk mladých lidí vstupujících do manželství snížil fakticky na úroveň puberty (tj. cca 18 let), což je příklad 70. let 20. století.

Dalším opěrným bodem diplomové práce byla teorie Iva Možného o fungování rodiny v rámci socialistického hospodářství, v níž autor nachází paradox kolektivistické ideologie, jehož projevem je extrémně individualizovaná a rodinně založená společnost období pozdní normalizace.

Výrazná snaha zamaskovat problémy hospodářského charakteru a představit je jako socialistické ideologické zásady, má na svědomí omezenost jídelničku na svatební hostině, jeho jednotvárnost, a to, že se po celé sledované období téměř nezměnil. Tento omezený či spíše žádný výběr různých druhů spotřebního zboží odporuje snaze komunistické ekonomiky o budování společnosti dostatku pro všechny, jak bylo uvedeno v kapitole pět, která se zabývala ekonomickou situací v Československu a jejím dopadem na svatební přípravy.

Svatební hostina byla i z pohledu odborníků vnímána jako jedno z posledních útočišť starých svátečních a slavnostních tradic. Je zde patrné, že svatební hostina se v průběhu jednoho století velmi zjednodušila, například v počtu podávaných jídel a jejich druhů; ustálilo se spektrum podávaných chodů, které se redukovalo na silný vývar s knedlíčky, svíčkovou s knedlíkem a brusinkami a svatební dort. Taková tříchodová svatební tabule je za tradiční svatební pokrm vnímán dodnes.

O módu se komunistický systém zajímal, protože zřetelně reflektuje ekonomické podmínky, kulturní vyspělost společnosti a vyjadřuje interakci mezi individuem a společností. Díky tomu, že oděv reprezentuje jasně a zřetelně ekonomickou situaci (v tomto případě nedostatek spotřebního zboží), bylo potřebného do módních trendů slavnostního svatebního odívání zasáhnout a myšlenky na nedostatek luxusu potlačit, ba přímo odsoudit. Dá se říci, že socialistický systém byl nucen zabraňovat přirozenému vývoji módy ve snaze tento specifický projev lidské individuality ovládat.

Ve výzkumu svatebního obřadu a zvyklostí byly hledány změny, jež byly evidentně spojené s působením nového režimu, a o kterých hovořili dotazovaní narátoři. Podařilo se zjistit, že svatby v tomto období měly řadu společných rysů, ať již šlo o velmi nízký věk novomanželů, vysoké procento těhotných nevěst či přetrvávající problémy při svatebních přípravách, způsobené především ochromením oblasti služeb. Tyto rysy se projevovaly po celých čtyřicet let komunistické nadvlády a nedošlo v nich k významnějšímu vývoji.

Za nejzásadnější změnu, ke které během komunistické vlády v Československu došlo, je zde považováno stáhnutí se svatby z veřejného prostoru do poměrně úzkého rodinného kruhu a soukromí. Socialismus chtěl svatební obřad podřídít svým hodnotám a morálním postojům a zasadit ho do kontur nové lidové společnosti. Tím však paradoxně způsobil jeho uzavření se do zdí domů a mezi nejbližší příbuzné. Svatba tak ztratila jednu ze svých do té doby nejvýznamnějších charakterových vlastností – totiž

otevřenost vůči světu a veřejnosti. Svatební veselí vyklidilo ulice a přesunulo se do obývacích, na zahrady vilek či na chaty a chalupy.

Popsaná změna je důležitá i tím, že její stopy můžeme pozorovat dodnes. Po revoluci se sice svatební obřady v řadě případů vrátily do kostelů, dnešní obchody nabízejí nepřehledné množství svatebního zboží, došlo k prudkému nárůstu průměrného věku novomanželů, nemanželských dětí i soužití takzvaně „na hromádce“ a podobu svatebních šatů ovlivňují módní vlny, ale soukromý charakter svatby se udržuje stále. Hostina zůstala ve většině případů omezená na nejbližší rodinu a svědky a následných oslav se účastní jen uzavřená pozvaná společnost. Za určitý prvek soukromnosti svatby můžeme považovat i přesuny mezi jednotlivými místy, kde se svatební den odehrává. Svatebčané se obvykle pohybují v autech, která jsou sice vyzdobená a výjimečnou příležitostí dokreslují troubením klaksonů, ale mezi okolím a svatebčany zůstává symbolická bariéra v podobě uzavřených vozidel.

Právě skutečnost přechodu svatby ze sféry veřejné do sféry výhradně soukromé je v této diplomové práci považována za jeden z přetrvávajících odkazů komunistické minulosti naší země. Zesoukromění se navíc netýká jen svatebních oslav, ale i dalších slavnostních událostí, například Vánoc, což je autorkou vnímáno jako velký zásah do tradičního zasazení rodiny ve společnosti. Uzavření jednotlivce do úzkého rodinného kruhu ohrožuje jeho schopnost sociální kompatibility. Na základě provedeného výzkumu lze konstatovat, že popsáný fenomén by si zasloužil dalšího sledování a výzkumu jeho dopadů i v dlouhodobém horizontu. Je zde předpoklad, že se festivita bude v průběhu dalších let pozvolna přibližovat situaci na Západě, přestože obranné mechanismy proti zasahování do soukromé sféry jsou velmi zakořeněné.

Použitá literatura

ADÁMEK, Jiří. *Metodika občanských obřadů a slavností*. Praha : Ústav pro kulturně výchovnou činnost., 1988. 55 s.

BERÁNKOVÁ, Helena . Svatební fotografie a oral history. In: *Scientiae sociales* . XXXXI/2006. Brno : [s.n.], 2006. Str. 9 – 16.

BERÁNKOVÁ, Helena . Svatební fotografie. In *Vlastivědní sborník*. ročník 42. Brno : [s.n.], 2006. Str. 311-314.

BERÁNKOVÁ, Helena ; NOVÁKOVÁ, Lenka. Svatební oděv a svatební fotografie (1880 – 1970) ze sbírek etnografického ústavu MZM. In *Květiny bílé po cestě*. Brno : Etnografický ústav, 2005. Str. 5 – 23.

BOLOGNE, Jean - Claude. *Svatby. : Dějiny svatebního obřadu na Západě*. 1. Praha : Volvox globator, 1996. 390 s.

BUCHLI, Viktor . *An archeology of socialism*. Oxford : Berg, 2001. 256 s.

COULANGES, Fustel . *Antická obec*. Praha : Sofis, pastelka, 1998. 390 s.

CROWLEY, David. *Style and socialism : modernity and material culture in Post – war eastern Europe..* Oxford : Berg, 2000. 213 s.

ENNENOVÁ, Edith. *Ženy ve středověku*. Praha : Argo, 2001. 338 s.

FASSMANN, Martin.:*Stínová ekonomika I., Úvod do studia*, Praha : Českomoravská konfederace odborových svazů, 2000. 93 s.

FIALOVÁ, Ludmila. Sňatečnost v České republice v letech 1870–1989 z pohledu demografie. In *Oznamujeme láskám našim*. Pardubice : Východočeské muzeum, 2007. Str. 12-22.

FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha : Triáda, 1998. 216 s.

FIGES, Orlando. *Šeptem : soukromý život ve Stalinově Rusku*. Praha : Pavel Dobrovský – Beta, 2009. 655 s.

FRANC, Martin. *Řasy nebo knedlíky? : Postoje odborníků na výživu k inovacím a tradicím v české stravě v 50. a 60. letech 20. století*. Praha : Skriptorium, 2003. 304 s.

FROLEC, Václav. *Svatební obřad : současný stav a proměny*. Brno : Blok, 1983.318 s.

Graf sledující sňatečnost svobodných žen v letech 1961–2009. 2010. *Český statistický úřad: Grafy populačního vývoje 1950–2009*. Přístupné na WWW: < http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost_svobodnych_zen_v letech_1961_2009 >. Staženo 13. října 2010.

GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 201 s.

GENTILE, Emilio. *Politická náboženství : mezi demokracií a totalitarismem*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. 223 s.

GUIBERT-FOURRÉ, Francois. *Le mariage et ses rites d'hier a aujourd'hui*. Paris : Archive set culture, 2010. 146 s.

HAMPLOVÁ, Dana. *Stručné poznámky o ideových přístupech k rodině v období socialismu*. Paříž : Cefres. 2010.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. Praha : Portál, 2005. 407 s.

HLAVÁČKOVÁ, Konstantina. *Česká móda 1940-1970 : Zrcadlo doby*. Praha : Olympia, 2000. 125 s.

HOLÝ, Ladislav. *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2001. 233 s.

JAKUBÍKOVÁ, Kornélia. Vývojové trendy svadby v 2. Polovici 20. Storočia. In: *Scientiae sociales XXXXI*. 2006. Str. 3 – 7

KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu. K sociálním dějinám v letech 1945–1969*. Praha : Academia. 2007. 363 s.

KAPLAN, Karel. *Proměny české společnosti (1948-1960)*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. 2007. 313 s.

KAŠNÝ, Jiří. *Manželství v západní tradici: soubor kanonických studií*. České Budějovice : Jihočeská univerzita. 2006. 103 s.

KLEMŠOVÁ, Ilona. Výstava o svatebních oděvech a svatbách. In *Oznamuje se láskám našim*. Pardubice : Východočeské muzeum v Pardubicích, 2007. Str. 38.

LENDEROVÁ, Milena. *Z dějin české každodennosti*. Praha : nakladatelství Carolinum. 2009. 430 s.

MAIER, Hans. *Politická náboženství: totalitární režimy a křesťanství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury. 1999. 134 s.

MAŘÍKOVÁ, Hana. *Podoby svatby v české společnosti*. Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. 2007.

MOŽNÝ, Ivo. *Proč tak snadno? Některé rodinné důvody sametové revoluce*. Praha : SLON.2009. 139 s.

MOUNT, Ferdinand. *The subversive family*. London : Jonathan Cape. 1982.

Než řeknete své ano. Vejprty : Sbor pro občanské záležitosti, 1959. 21 s.

NOVÁKOVÁ, Lenka. Svatební oděv a doplňky nevěsty ve sbírkách etnografického ústavu MZM. In. *Scientiae Sociales XXXXI*. 2006. Str. 17 – 40.

PEŠKOVÁ, Jana. *Filosofický a historický rozměr každodennosti a festivity*, in: *Role vědomí v dějinách a jiné eseje*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny. 1998.

SKOPOVÁ, Kamila . *Rodinné svátky o století zpátky : aneb oslavy a rituály v české domácnosti*. Praha : Akropolis, 2010. 95 s.

VANĚK, Miroslav a kol. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny. 2007. 224 s.

VEČERNÍK, Jiří. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. Praha : Academia. 1998. 364 s.

Vlasta, dámský časopis, seznam použitých článků je uveden samostatně v příloze pod čísly 1 – 13.

VOEGELIN, Erich. *Nová věda o politice*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury. 2000. 170 s.

Použité rozhovory

Svatba 1954: narátor, narozen 1934, Hradec Králové, vysokoškolský profesor. Rozhovor z 1. srpna 2010.

Svatba 1956: narátor, narozen 1933, Praha, technik. Rozhovor z 28. října 2011.

Svatba 1960: narátorka, narozena 1941, Česká Lípa, bankovní úřednice. Rozhovor z 10. října 2010.

Svatba 1960: narátor, narozen 1938, Česká Lípa, řidič z povolání. Rozhovor z 10. října 2010.

Svatba 1974: narátorka, narozena 1950, Praha, středoškolská učitelka. Rozhovor z 28. srpna 2010.

Svatba 1976: narátorka, narozena 1956, Praha, zdravotní sestra. Rozhovor z 7. ledna 2011

Svatba 1977: narátorka, narozena 1959, Praha, žena v domácnosti. Rozhovor z 2. října 2010.

Svatba 1983: narátorka, narozena 1963, Praha, realitní makléřka. Rozhovor z 6. ledna 2011

Svatba 1986: narátorka, narozena 1964, Praha, účetní. Rozhovor z 22. listopadu 2009.

Svatba 1986: narátor, narozen 1949, Praha, lékař. Rozhovor z 6. října 2010.

Použité rozhovory jsou citovány jako „svatba“ s uvedením příslušného roku.

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Připravujeme svatbu, Vlasta z roku 1948, číslo 1 (článek)**
- Příloha č. 2: Svatba bez starostí, Vlasta z roku 1950, číslo 2 (článek)**
- Příloha č. 3: Svatební šaty, Vlasta z roku 1956, číslo 4 (článek)**
- Příloha č. 4: Svatba, Vlasta z roku 1962, číslo 13 (článek)**
- Příloha č. 5: Svatba, Vlasta z roku 1964, číslo 3 (článek)**
- Příloha č. 6: Bílá nevěsta, Vlasta z roku 1966, číslo 3 (článek)**
- Příloha č. 7: Budete mít v rodině svatbu?, Vlasta z roku 1966, číslo 4 (článek)**
- Příloha č. 8: Den pro dva, Vlasta z roku 1972, číslo 1 (článek)**
- Příloha č. 9: Nejkrásnější den, Vlasta z roku 1971, číslo 19 (článek)**
- Příloha č. 10: a budu mít závoj, ale jakou kytici?, Vlasta z roku 1972, číslo 1 (článek)**
- Příloha č. 11: a řeknou ano, Vlasta z roku 1975, číslo 27 (článek)**
- Příloha č. 12: Veselka na zahradě, Vlasta z roku 1975, číslo 30 (článek)**
- Příloha č. 13: Není svatba jako svatba, Vlasta z roku 1975, číslo 30 (článek)**
- Příloha č. 14: Snoubenci podle vzájemného rodinného stavu v letech 1870 – 1989 (tabulka)**
- Příloha č. 15: Průměrný věk při prvním sňatku a podíl trvale svobodných ve věku 45-49 let v letech 1880-1991 (tabulka)**
- Příloha č. 16: Medián sňatkového věku v letech 1920 – 1990 (graf)**
- Příloha č. 17: alespoň jednou ženatí a vdané podle věku v letech 1880 – 1980 v procentech (graf)**
- Příloha č. 18: svatební fotografie z roku 1955 (fotografie)**
- Příloha č. 19: svatební fotografie z roku 1952 (fotografie)**
- Příloha č. 20: svatební fotografie z roku 1956 (fotografie)**
- Příloha č. 21: svatební fotografie z roku 1967 (fotografie)**
- Příloha č. 22: svatební fotografie z roku 1967 (fotografie)**
- Příloha č. 23: svatební fotografie z roku 1969 (fotografie)**
- Příloha č. 24: svatební fotografie z roku 1971 (fotografie)**
- Příloha č. 25: svatební fotografie z roku 1972 (fotografie)**
- Příloha č. 26: svatební fotografie z roku 1975 (fotografie)**
- Příloha č. 27: svatební fotografie z roku 1981 (fotografie)**
- Příloha č. 28: svatební fotografie z roku 1986 (fotografie)**

Příloha č. 29: Rozhovor z narátorkou vdávající se v roce 1974 (text)

Příloha č. 30: Rozhovor z narátorkou vdávající se v roce 1986 (text)

Příloha č. 31: Rozhovor z narátorkou vdávající se v roce 1977 (text)

Přílohy